

Natuur- en Vogelwacht Culemborg

Hak-al

maart 2014 - jaargang 40 -nr1

WELKOM bij de
NVWC
Steenovenslaan 20
Culemborg

(c) Tom van Kerckhoff

- *Een poppenwiege in de appelboom*
- *Futen, duikers en erwtensoep met oliebollen*
- *Resultaten diverse vogelinventarisaties*
- *Jaarverslag 2013*

Vink

De laatste slag van de Ketelvink heeft geklonken. Het aloude clubgebouw van de NVWC verdwijnt en de natuurliefhebbers uit Culemborg en omstreken hebben noodgedwongen elders hun domicilie gezocht. Aangezien ik als vogelaar voornamelijk in de natuur zelf wil zitten in plaats van in een gebouw, heb ik de afgelopen twintig jaar niet zo gek veel tijd in de Ketelvink doorgebracht. Toch ben ik met enige regelmaat naar lezingen en vergaderingen geweest, zodat ook ik de wat sokkige maar o zo sympathieke sfeer van het gebouw heb opgesnoven.

Wat me echter altijd meer is bijgebleven, is de toch wat merkwaardige naam. Zeker voor niet-NVWC'ers is de naam 'Ketelvink' altijd een mooie reden om weer eens extra lacherig te doen over die rare natuursnuiters. Natuurlijk weet ik inmiddels ook wel dat die 'ketel' slaat op het feit dat het gebouw oorspronkelijk een ketelhuis was. Maar die vink hè.. waarom die vink?

Misschien wel omdat er in de taal - en niet alleen in het Nederlands - altijd al veel gegoocheld (ook gegoogled, maar da's een ander verhaal) is met de vink. Dat realiseerde ik me pas goed bij het uitkomen van het onvolprezen boek Het Puttertje van de Amerikaanse schrijfster Donna Tartt. In haar moedertaal heet het boek The Goldfinch, letterlijk dus: de goudvink.

Ik vind het eerlijk gezegd nogal overdreven van die Engelsen om een putter een 'goudvink' te noemen. Enkel en alleen vanwege een - toegegeven, goudgeel - vleugelveld. Aan de andere kant: waarom wij een goudvink een goudvink noemen is me helemaal een volslagen raadsel. Het goede beest heeft werkelijk nog geen veerschacht die ook maar in de verste verte goud of zelfs maar goudachtig is gekleurd!

Wat dat betreft hebben de Amerikanen het weer beter bekeken. De vogel die zij goudvink noemen ('American goldfinch') is wél grotendeels prachtig goudgeel gekleurd. Deze vogel heet in het Nederlands dan weer geen goudvink maar goudsijs. Bent u daar nog?

Het is dus altijd wat met die vinken. Wat dat betreft is de volgende anekdote uit de oral history van de NVWC illustratief. Daniël Beuker, de huidige coördinator van de vogelwerkgroep, was rond de eeuwwisseling student op Larenstein in Velp. Een deel van zijn lessen kreeg hij van Aart Vink, een van de beste vogelaars van Nederland (destijds de nummer 4 en momenteel zelfs de huidige nummer 1 met 468 soorten). Toen hij eenmaal doorhad dat zijn leraar een topvogelaar was, vertelde hij dat vol enthousiasme aan vriend en mede-vogelaar Bruce Collé, die toen nog in Culemborg woonde: 'Ik heb vandaag op school Aart Vink gezien. De nummer 4 van Nederland!' Bruce viel even stil en antwoordde toen aarzelend: 'Een aardvink? Ik wist niet eens dat die hier voorkwamen...'

Het Oortdeel

Louis van Oort

Goudsijs (*Carduelis tristis*). Bob Hines, United States Fish and Wildlife Service

Colofon

Voor vragen over de bezorging,
Loes Plaisier
0345 - 51 98 47

Redactieadres:
Dirk van Opheusden
Egelantier 29
4102 XD Culemborg
06 - 38 91 03 09
e-mail: redactie@nvwc.nl

Eindredacteur:
Louis van Oort

Redactie:
Dirk van Opheusden
Harry van de Warenburg
Jan Dirk Buizer

Webbeheer:
Jouke Altenburg

Uitgave:
Natuur- en Vogelwacht Culemborg
Middelcoopstraat 1a
4102 CE Culemborg

Vanaf 22 februari 2014:
Steenovenslaan 20
4101 AM Culemborg

e-mail: post@nvwc.nl
website: www.nvwc.nl

Vormgeving:
Jan Dirk Buizer, Berry Lucas

Druk:
Stichting MEO
Alkmaar

Oplage:
400 exemplaren

Distributie:
A. van de Berg, Y. en J. Bosma,
Th. & A. Boudewijn, J. Geven, G. Greve, J.J.
Geleedst, Y. Jakobs-Lammers, Jandirk Kievit,
L. v.d. Kooij, M. Melman, M. Steltenpool,
W.&C. Rubers, W. de Rooij, H. v.d.
Warenburg en F. Waroux.

Lidmaatschap:
Hak-al is een uitgave van de
Natuur- en Vogelwacht Culemborg
en wordt gratis onder haar leden verspreid.

Coverfoto voor:
Verhuiskaart Steenuil. Tom van Kerkhoff

Coverfoto achter:
Ganzen boven de trektelpost. Berry Lucas

Nummer 2014-1

- 2 *Het Oortdeel*
- 4 *Autovleren!*
- 6 *Een poppenwiege in de appelboom*
- 10 *Futen, duikers en erwtensoep met oliebolletjes*
- 12 *Goed gezien tussen Lek en Linge*
- 15 *Winters voedselaanbod belangrijk voor overleving jonge spreeuwen*
- 16 *Roofvogeltelling 2014 en 1999*
- 19 *Waar komt die naam vandaan: slechtvalk*
- 20 *De resultaten van het eerste veldseizoen van Atlasblok 39-31*
- 25 *Van de leesplank*
- 26 *Belevenissen van de jeugdgroep*
- 28 *Broedvogels Goilberdingerwaard 2013*
- 32 *Lezingen*
- 33 *Jaarverslag 2013: Bestuur*
- 36 *Jaarverslag 2013: Nestkastenwerkgroep*
- 38 *Jaarverslag 2013: Insectenwerkgroep*
- 40 *Jaarverslag 2013: Knotwerkgroep*
- 41 *Jaarverslag 2013: Jeugdwerkgroep*
- 42 *Jaarverslag 2013: Websitebeheer*
- 43 *Infopagina*
- 44 *Agenda*

Autovleren!

door Wiegert Steen

Eigenlijk wil de Zoogdiervereniging niet meer dat het woord gebruikt wordt. Het heet nu officieel 'Meetnet Overige Vleermuizen'. Maar 'autovleren' klinkt veel leuker! Het is: met een batdetector in de auto of op de fiets een vaste route rijden van ca. 30 kilometer twee keer per jaar, vlak na zonsondergang, en wordt voor het eerst dit jaar gedaan in het werkgebied van de Natuur- en Vogelwacht Culemborg.

Het Nederlandse landschap verandert voortdurend. Dit heeft gevolgen voor de vleermuizen die in dat landschap leven. Maar hoe vleermuizen worden beïnvloed, is lastig te bepalen: gaan soorten in aantal achteruit of misschien vooruit? Eén specifiek monitoringsprogramma bestaat niet voor vleermuizen omdat de gedragingen van de soorten teveel verschillen. Hiervoor heeft de Zoogdiervereniging in samenwerking met het CBS verschillende meetnetten opgezet om landelijke trendgegevens van vleermuizen vast te stellen.

Een methode om trendgegevens te verkrijgen, is het tellen van overwinterende vleermuizen: 'Wintermeetnet Wintertellingen'. Een aantal soorten overwintert echter in holle bomen en spouwmuren. Dit zijn plekken waar de aantallen niet of nauwelijks te volgen zijn, maar er zijn ook soorten die overwinteren in voor mensen doorgaans goed toegankelijke locaties, zoals bunkers, kelders en forten.

'Zomermeetnet Zoldertellingen' is gericht op specifieke zolderbewoners. Het is bekend dat veel soorten als zomerverblijfplaats gebruik maken van zolders van kerken en andere grote gebouwen. Beide meetnetten geven een uitstekend beeld voor een aantal vleermuissoorten, maar geven te weinig informatie voor betrouwbare trends voor soorten als de gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), de ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusi*), de laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en de rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*). Hierdoor is het niet mogelijk om landelijke trends in aantalsontwikkelingen te bepalen van de vier genoemde soorten.

Daarom heeft de Zoogdiervereniging in opdracht van Gegevensautoriteit Natuur en in samenwerking met het CBS een nieuw zomermeetnet voor deze soorten opgezet: 'Meetnet Overige Vleermuizen'. Het doel van dit nieuwe meetnet is het verkrijgen van trendgegevens voor soorten die met de bestaande meetnetten niet voldoende worden geteld. Daarom zijn wij (lees: Gerard Smit, Shenja Kroll, Theo de Jong en Wiegert Steen) als één van de vier teams in Nederland dit jaar begonnen met het nieuwe 'Meetnet Overige Vleermuizen' onder begeleiding van Eric Jansen en Neeltje Huizenga van de Zoogdiervereniging.

De basis van dit meetnet is het jaarlijks herhaald afleggen van een met de auto of fiets gereden route van ongeveer 30 kilometer met een snelheid van ongeveer 25 km per uur, waarbij gebruik wordt gemaakt van een nieuwe type batdetector met gps (zie figuur 1). De batdetector neemt automatisch het (ultrasone) geluid op, van elke vleermuis die wordt gehoord, terwijl bovendien de locatie (GPS) en het tijdstip wordt vastgelegd. Vleermuizen zenden namelijk een ultrasoon geluid uit dat weerkaatst op voorwerpen in de omgeving om zich te kunnen oriënteren. De weerkaatsing (echo) vangt de vleermuis op met zijn oren en daardoor kan hij de plaats (locatie) en vorm van die voorwerpen bepalen. We noemen deze manier van 'kijken met je oren' echolocatie. De soorten verschillen onderling in het echolocatiegeluid dat ze maken en zijn daarom op soort te herkennen. Het ultrasone geluid kunnen wij meestal niet horen, maar is met een batdetector wel waar te nemen.

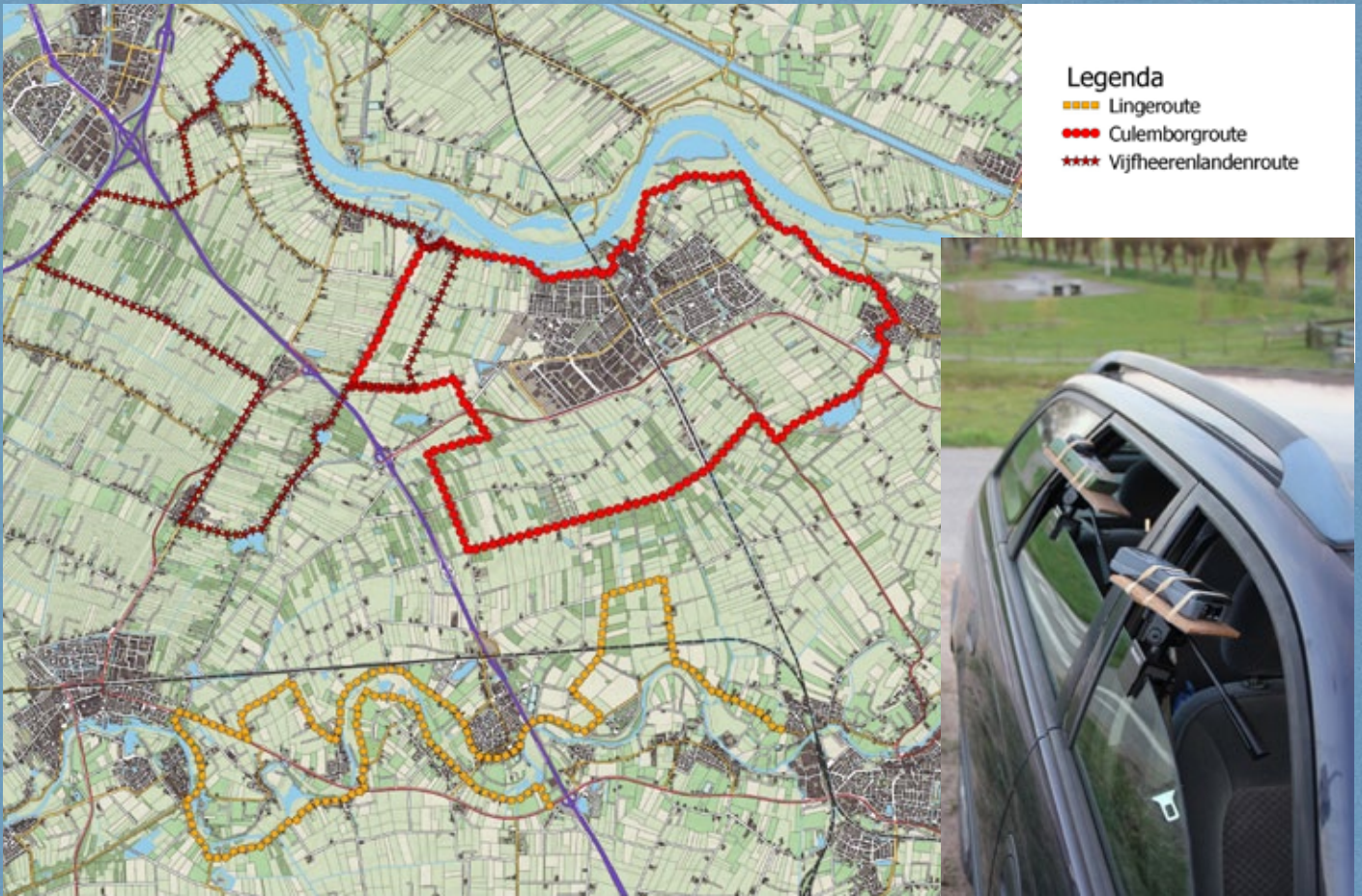
Tijdens het rijden hoeft er onderweg niks genoteerd te worden, want dat doet het apparaat voor ons. Na afloop is het echter nog een hele klus om de honderden opnames te bekijken, af te luisteren en op soort te brengen. Gelukkig is hiervoor speciale software beschikbaar (Batexplorer) om de databestanden te beheren, automatisch te analyseren en de geluiden op soortnaam te determineren. Wel wordt er veel 'ruis' geregistreerd: de detector denkt soms dat een piepende fietsketting of remblok een vleermuis is. Daarnaast wordt soms het hoge geluid van sprinkhanen opgenomen.

In het voorjaar zijn wij als team begonnen met enkele testrondes in het werkgebied om de nieuwe methode van de Zoogdiervereniging en de nieuwe batdetector te testen. De resultaten van het meetnet waren goed genoeg om door te mogen gaan. Er werden twee reguliere rondes gereden, één in juli en één in augustus 2013. In totaal reden wij als team drie routes, namelijk de Lingeroute, de Culemborgroute en de Vijfheerenlandroute (zie figuur 2). Hiervoor zijn wij drie avonden in juli en drie avonden in augustus op pad geweest. Het gaat om monitoren dus het is de bedoeling dat de routes elk jaar opnieuw worden gereden om op deze manier een trend te kunnen vaststellen.

De eerste resultaten van de rondes zijn te zien in onderstaande figuur en grafiek (figuur 3 en 4). Er zit geen groot verschil tussen het aantal vleermuizen dat op de routes wordt gezien. De gewone dwergvleermuis wordt veel waargenomen met gemiddeld 77 per ronde. Lastiger is de ruige dwergvleermuis met gemiddeld 9 per ronde,

rosse vleermuis met gemiddeld 10 per ronde en laatvlieger met hoogstens 4 per ronde. Ook is de watervleermuis (*Myotis daubentonii*) een enkele keer waargenomen tijdens het rijden van de Lingeroute. Deze soorten blijken een lage trefkans te hebben.

Na enige instructie kunnen ook personen aan het 'Meetnet Overige Vleermuizen' meedoen die nog geen of weinig verstand hebben van vleermuizen en/of het waarnemen en determineren van vleermuizen met detectors. Als deelnemer krijg je een leuke indruk van de aanwe-

zigheid van vleermuizen in het landschap omdat je al rijdende kun horen wanneer de batlogger iets registreert. Heb je interesse om het team te versterken? Stuur dan een mail aan Gerard Smit, die de tellingen coördineert. Zijn mailadres is gerard.smit@hcnet.nl. 🦇

(Bronnen: Zoogdiervereniging, Vleermuizen (C. Dietz, 2011), www.vleermuis.net)

Een poppenwiegje in de appelboom

door Dirk van Opheusden

Als vogelaar ben ik erop ingesteld om in de verte te kijken. Dat is, ik geef het toe, soms een handicap. Wie in de verte tuurt ziet namelijk niet wat zich vlak voor zijn voeten afspeelt, en ziet daardoor zaken over het hoofd die het waard zijn om gezien te worden. Des te verrassender kan dan ook de wereld zijn die voor je opengaat als je, op een mooie zaterdagmiddag in de late lente, in de achtertuin gewoon maar wat om je heen kijkt.

Dan kan het gebeuren dat je aandacht wél wordt getrokken door een detail als bleke lijntjes op het donkergroene blad van een akelei. Wat zijn dat voor lijntjes, hoe komen die daar? Een rondje googelen blijkt vervolgens een kloppop op de poort van een compleet universum te zijn. Een wereld van larven, frass en poppenwiegjes. Welkom in de wereld van de bladmineerders!

Een specimen van *Phytomyza minuscula*, verantwoordelijk voor de meeste mijnen in akelei (foto: Malcom Storey/www.discoverlife.org)

Waarom in een blad?

Bladmineerders zijn insecten waarvan de larven zich een gang vreten door het binnenste van een blad. Daardoor ontstaan 'mijnen', die er in het algemeen uitzien als min of meer doorzichtige gangetjes in het blad.

Hoe is dat gegaan, toen er voor het eerst een larfje besloot om ín zijn eten te gaan leven in plaats van erop? Of was het misschien zijn moeder, die iets te hard haar best deed en daardoor geen eitje legde op, maar in het blad? Er was niemand in de buurt die het kan navertellen. Niemand zal het ons dan ook kwalijk nemen als we een vergelijking maken met een beroemde sprookje: alle geitjes werden opgegeten door de wolf, behalve dat ene geitje dat in de klok kroop. Met andere

'*Gracillaria syringella*': de pronte seringiensteltmot (foto: Olaf Leillinger/Wikimedia Commons)

woorden: kennelijk was de kans op overleven (in bepaalde omstandigheden, voor bepaalde soorten) groter voor larven die in een blad leefden dan voor larven die erop leefden. Die strategie is zo succesvol gebleken dat hij niet alleen tot op de dag van vandaag is gehandhaafd, maar zelfs zo dat hij in de loop van miljoenen jaren waarschijnlijk meerdere keren is uitgevonden. Bladmineerders vinden we namelijk in verschillende

Pop ('puparium') van *Phytomyza minuscula* op de onderkant van een blad (foto: Malcom Storey/www.discoverlife.org)

insectenorden : coleoptera (kevers, in zes families), diptera (vliegen, dertien families), hymenoptera (vliesvleugeligen, twee families) en, grootleverancier met eenenveertig families, lepidoptera (vlinders). Allemaal profiteren ze van het voordeel dat een larve in een blad gemiddeld minder goed bereikbaar is voor sluipwespen, predators en misschien schimmels dan een larve op een blad.

Gangen, blazen, vlekken en vouwen

Het eerste wat meestal opvalt aan een mijn is dat hij breder eindigt dan hij begint, doordat de larve onderweg, al van de maaltijd genietend, in omvang is toegenomen. Bij sommige soorten is aan het begin van de mijn gang een (minuscuul) glimmend eischachtje te zien. Soms is ook de opening te zien, aan de boven- of juist de onderkant van het blad, waar de larve (of het imago, als de larve in de mijn is verpopt) de mijn heeft verlaten. Sommige larven leven binnen de grenzen die door de bladnerven worden gesteld, andere trekken zich daar niets van aan; sommige gaan zelfs dwars door de dikke hoofdnerf van het blad heen.

Mijnen zijn niet perse gangvormig; er zijn ook blaasmijnen, vlek mijnen en vouw mijnen. Blaasmijnen zijn zoals het woord zegt blaasvormig. Ze ontstaan doordat de larve (of larven) niet voor zich uit eet, maar rondom zich heen, of doordat de kronkels van de gang zo dicht tegen elkaar aanliggen dat ze uiteindelijk een geheel vormen. Vlek mijnen zijn meestal rond en ontstaan doordat de larve niet in de mijn zelf leeft maar in een kokertje dat aan het blad gehecht zit. Vanuit dat kokertje

eet de larve om zich heen. Vouwmyijnen zijn blaasmyijnen die door de larve gevuld zijn met spinsel.

Er komen ook combinaties voor; een mijn kan beginnen als gangmijn en eindigen in een blaasmyijn. Er zijn larven die zich in de mijn verpoppen en er zijn er die dat buiten het blad doen. Er zijn larven die slechts een deel van hun larvale leven in een mijn leven en de rest erbuiten, bijvoorbeeld in een opgerolde bladrand. Sommige 'boorders', larven die niet in het blad maar in de stengel van een plant leven, werken zich vanuit de stengel al etend het blad in. Er zijn er die dat alleen voor de maaltijd doen, maar er zijn er ook die in de mijn blijven die ze al etend vormen en zo van 'boorder' veranderen in 'mineerder'. De variatie is bijna eindeloos.

Finetuning

Het is niet zo dat alle larven die in een blad leven uitgroeien tot een volwassen insect, want de vijand is ook voor bladmineerders overal, en ook de vijand is vindingrijk. De vijandigheid van de omgeving begint al in de mijn zelf, want de aanwezigheid van een vraatzuchtige insectenlarve in een vitaal orgaan is niet iets waarop een plant zit te wachten. Dus maakt de plant afweerstoffen aan, die de larve kunnen doden. Dat dat niet altijd gebeurt, is een gevolg van de finetuning die in de loop van miljoenen jaren is bereikt in het systeem van gastheer en gast. Die heeft ertoe geleid dat veel bladmineerders gespecialiseerd zijn in een bepaalde plantenfamilie (of zelfs één soort). De larven van een gespecialiseerde mineerder zijn in hoge mate bestand tegen de cocktail aan afweerstoffen (het bouquet) die 'hun' plantenfamilie aanmaakt, en/of verlaten de mijn voordat het bouquet een concentratie bereikt die te schadelijk is.

Determinatie

De combinatie van de enorme variatie in aantal soorten en in de vorm van de mijn heeft, in combinatie met de specialisatie van de meeste soorten in bepaalde plantenfamilies, in ieder geval twee voordelen. Het eerste is dat bladmineerders bijna overal voorkomen. Je hoeft er, zoals gezegd, je achtertuin niet voor uit. Het tweede is dat aan de combinatie van waardplant en de eigenschappen van de mijn de meeste soorten op naam gebracht kunnen worden. Maar mijnen van een en dezelfde veroorzaker kunnen er in de ene waardplant heel anders uitzien dan in de andere waardplant. Soms is het zelfs noodzakelijk om details van de larve met een loep te bestuderen om de determinatie rond te maken.

Omdat het dus nogal specialistisch is (meer iets voor nerds, zo u wilt) wil ik niet al te diep op de determinatie van mijntjes ingaan. In dit artikel wil ik vooral een inkijkje geven in de wereld van de bladmineerders door enkele soorten te beschrijven die in (bijna) elke tuin zijn terug te vinden. Kort en bondig is de eerste stap in de determinatie van een mijntje: vaststellen in welke plant de mijn zit, of tot welke plantenfamilie deze behoort. Daarna komen de kenmerken van de mijn zelf. Is aan het begin een eischaaltje te zien? Is het een gang-, blaas-, vlek- of vouwmijn? Hoe loopt de mijn door het blad? Is

de opening zichtbaar waar de larve of het imago de mijn heeft verlaten, en hoe ziet die opening er uit? Is de larve zelf nog in de mijn aanwezig? Is er frass te zien, en hoe ziet die er uit?

Een website die behulpzaam kan zijn bij de determinatie van mijnen is Bladmineerders.nl (van dr. Willem N. Ellis). Voor wie nog veel meer wil weten over bladmineerders is die website, om in de terminologie te blijven, een ware goudmijn.

Mijnen van Phytomyza minuscula in akelei (foto auteur)

Akelei

Er zijn nog een paar soorten die Akelei als waardplant hebben, maar in de tuin is meestal Phytomyza minuscula te vinden, zoals de naam al zegt een minuscuul vliegje uit de grote familie van Agromyzidae (mineervliegen). De mijnen zijn relatief breed en maximaal zeven centimeter lang. Vaak zitten in één blad meerdere mijnen; sommige bladeren zitten er zelfs vol mee. De hoeveelheid frass is in verhouding tot de breedte van de

Frass

Frass (Engels) is de ontlasting die de larve achterlaat in de mijn-gang. Het uiterlijk van de frass kan helpen bij de determinatie. Bij verse mijnen kan de kleur een indicatie zijn (zwart, bruin of groen). Bij sommige soorten ligt de frass als een regelmatig spoor van korreltjes centraal in de mijn, bij andere is er een dubbel spoor. Dat wordt veroorzaakt doordat de larve, die op zijn zij in de mijn ligt, zich van de ene zij op de andere gooit. Het ritme waarin de larve dat doet, kan van soort tot soort verschillen, zodat soms onderbroken streepjes aan weerszijden van de mijn ontstaan, en soms een op het oog ononderbroken dubbele lijn. In andere gevallen, vooral als de frass niet droog en korrelvormig is maar min of meer vloeibaar, kan de hele mijn gevuld zijn met frass. In blaasmyijnen kan de frass verdeeld over de mijn aanwezig zijn, of zich onderin de mijn verzamelen. En tenslotte zijn er larven die de frass netjes naar buiten werken door openingen die ze daarvoor in de mijn maken.

mijn niet groot en is aanvankelijk korrelvormig. Later rijgen de korrels zich aaneen tot parelsoertjes of korte lijntjes. De larve verlaat de mijn via een boogvormig sneetje aan de onderkant van het blad en verpopt zich daar. Van juni tot september kunnen larven aangetroffen worden in de mijnen.

Kamperfoelie

Kamperfoelie is populair onder bladmineerders; meer dan dertig soorten kunnen erop gevonden worden. Determinatie is niet altijd makkelijk ('mijn op kamperfoelie na mei = kansloos', zoals een forumdeelnemer op Waarneming.nl het prozaïsch verwoordde), maar waarschijnlijk zijn de mijnen die ik op de kamperfoelie in de voortuin aantrof van *Aulagromyza cornigera*, ook een vertegenwoordiger van een vliegenfamilie. Dr. W. Ellis beschrijft op Bladmineerders.nl de 'zich sterk verbredende (...) onvertakte gangmijn, die gewoonlijk aanvankelijk een eindweeg langs de bladrand loopt'. Ook van deze soort verlaat de larve het blad voor de verpopping, via een boogvormige snede in de bovenzijde van het blad. Mogelijk is dat door oorzaak van de cirkelvormige gaatjes die ik aan het einde van enkele mijnen zag zitten. De larven worden vooral in april gevonden en soms nog in mei. Dat is vroeg, en dat is dan ook een goede aanwijzing voor deze soort. Alleen aan de hand van de larve of het puparium is de soort met zekerheid vast te stellen.

Mijnen en gallen

Hoewel er een overgangsgebied is en sommige mijnen dicht tegen gallen aanzitten is er toch een belangrijk onderscheid te maken tussen galvormende en bladminerende insecten. Het verschil bestaat eruit dat de larven van bladminerende insecten leven van het weefsel van de plant zelf. De aanwezigheid van de larve is voor de plant geen aanleiding om speciaal weefsel aan te maken. Dat is anders bij galvormende insecten. Daarbij reageert de plant op een zeer specifieke manier op de beschadiging die het insect aanbrengt door speciaal weefsel aan te maken. De larve is volledig afhankelijk van dat speciale weefsel (de gal).

Sering

Op de sering in mijn achtertuin heb ik een groot aantal mijnen gevonden van *Gracillaria syringella*, oftewel de seringesteltmot, een minuscuul (spanwijdte 10-14 mm), steil op de poten staand nachtvlindertje. Deze soort is een van de minder kieskeurige en gebruikt ook andere waardplanten zoals es, liguster en soms kamperfoelie. In Nederland komt één andere soort op sering voor, namelijk *Caloptilia cuculipennella* of grauwe steltmot, die een stuk zeldzamer is.

De mijn van de seringesteltmot begint bij een aantal eischaaftjes bij de bladnerf. Van daaruit maken de larven een gangmijntje, dat aan de onderzijde van het blad loopt en daardoor niet zo opvalt. Uiteindelijk ontstaat een grote blaasmijn waarin een groepje larven leeft. Na verloop van tijd verlaten de larven de mijn om, nog steeds als groep, verder te leven in een blad dat naar onderen is opgerold en vastgezet met spinseldraden. Er zijn twee generaties larven, in juni en in augustus-september.

Blaasmijn en bladrol van Gracillaria syringella in een seringblad (foto auteur)

Larven van G. syringella verlaten de blaadmijn en leven in een groep samen in een bladrol (foto auteur)

Opengemaakte bladrol. De larven hebben de bladrol verlaten; frass is achtergebleven (foto auteur)

Appelboom

Het klinkt als de naam van een schone jonkvrouw uit een sprookje van vervlogen tijden: *Lyonetia clerkella*. In het Nederlands heet dit vlindertje gewoon hangmatvlinder, behorend tot de familie van de sneeuwmotten. Zeer algemeen en geen kieskeurige klant, die behalve op appel ook gevonden kan worden op berk, diverse prunussoorten en meidoorn. De larve maakt een zeer lange smalle gangmijn met als onderscheidend kenmerk dat de larvekamer (het frassvrije gedeelte aan het einde van de mijngang) drie keer langer dan breed is.

Weinig sprookjesachtig allemaal, het leven in een smal gangetje terwijl je een spoor van ontlasting achterlaat, en al helemaal niet passend voor een dame van hoge geboorte. Gelukkig maakt *Lyonetia clerkella* dat in een volgende levensfase weer goed. De larve kruipt uit de mijn om zich te verpoppen. Dat doet ze in een fragiel ogende witte spinselconstructie bovenop een blad: de 'poppenwieg'. Zachtjes gewiegd door een zwoel lentebriesje bereidt *Lyonetia clerkella* zich daarin voor op een leven aan het hof.

Zo blijven we achter met de verwarrend verstrengelde beelden van een zoet sprookje en dat van een gecultiveerde Elstar uit het tuincentrum. In het midden kan de waarheid in dit geval niet liggen. Laten we het erop houden dat het een het ander niet uitsluit. Daar wordt de achtertuin alleen maar mooier van.

Scan mijn *Lyonetia clerkella* in appel (auteur)

Scan mijn *Phytomyza minuscula* in Akelei (auteur)

Scan mijn *Aulagromyza cornigera* in kamperfoelie (auteur)

Scan mijn *Gracillaria syringella* in sering (auteur)

'Beleef de lente' maar dan anders

Wie mineerders in actie wil zien kan terecht op Youtube:
<http://www.youtube.com/watch?v=LqL6LKEg05k&feature=youtu.be> (een *Gracillaria*-larve)
<http://www.youtube.com/watch?v=j3d8G1RnSTM> (*Lyonetia clerkella*)

Zeeland-excursie vogelwerkgroep 12 januari 2014

Futen, duikers en erwtensoep met oliebollen

door Hans Kunstman

Voor het derde jaar op rij, we kunnen bijna van een traditie spreken, hebben we met tien leden van de vogelwerkgroep de Zeeuwse wateren bezocht. Ries en Daniël hadden via de onmisbare site waarneming.nl zorgvuldig voorverkend, zodat we een route konden nemen die ons bij de meest interessante soorten zou brengen.

Het weer was ons zeer goed gezind. Op een paar flarden onderweg na was de mist die was voorzien helemaal afwezig. Een soms waterig, maar meest vrolijk zonnetje liet Zeeland op z'n best zien, waarbij een zwak windje zorgde dat de gevoelstemperatuur ongeveer gelijk was aan die op de thermometer (7 graden Celsius).

Schuin kijkend naar de waarnemingen die waren gemeld voor Zeeland, zou het wel eens een dagje kunnen worden waarop we alle Nederlandse futensoorten zouden kunnen zien. Rond half tien kwamen we aan bij de buitenhaven van Stellendam. De steenlopers die zich gelijk op de basaltstenen meldden, brachten ons meteen in Zeeuwse stemming.

Belangrijk voor onze futen-target was dat zich daar even een dodaarsje liet zien, een soort die we verder langs zee, dijk en strand waarschijnlijk niet meer zouden tegenkomen. Onverwacht was de ijsvogel die hier aan het fourageren was.

In de binnenhaven was iets bijzonders te zien, merkten we gelijk op door de aanwezigheid van andere vogelaars. Een parelduiker deed zich te goed aan verse Zeeuwse vis en liet zich daarbij vanaf een aanlegsteiger tot op een meter of vijftien bekijken. Zelfs met een smartphonecamera konden er goede foto's worden gemaakt. Ook middelste zaagbekken met hun ultradunne snavel en wildere kuif dan 'onze grote' zwommen hier.

Vervolgens reden we door naar de Brouwersdam, één van de vogelkijkplekken met misschien wel de hoogste kijkdichtheid van Nederland en mede daardoor altijd goed voor leuke soorten.

De twee ijseenden die we gelijk aan de noordkant van de Brouwersdam oppikten zaten voor onze telescopen redelijk dichtbij. Ook roodkeelduikers, geoorde futen, kuifduikers en een zeezoet toonden zich bij het afspeuren van de golven. Aan de zuidkant van de dam zagen we een ijsduiker en na enig zoeken ook roodhalsfuten. Onze vijf soorten futen waren compleet! Bijzonder waren daar ook een zwarte zeezoet die door Dirk werd ontdekt en Daniël, wie anders, pikte er op geluid een sneeuwgorst uit.

Rustende gewone zeehond nabij Neeltje Jans

's Winters altijd te vinden in de delta: rotganzen

Deze parelduiker was van heel dichtbij te bewonderen in de binnenhaven van Stellendam

Langs de Brouwersdam waren meerdere ijseenden te zien (hier een man in winterkleed)

Zeehonden

Al redelijk voldaan wat betreft de vogels konden we onze warme trek niet langer stoppen met de meegenomen broodjes. Dus streken we neer bij Zeelust, met echte Zeeuwse gerechten op de kaart. Hans waagde zich aan een gerecht op de kaart dat iedereen intrigeerde: erwtensoen met een soort oliebollen met een stroop/vet dip. Het was ongezond lekker!

Bij het complex bij Neeltje Jans zagen we de eerste zeehonden die lagen te zonnen.

Een meter of vijfhonderd het strand op zat een kleine burgemeester, hoorden we van andere vogelaars. Daar aangekomen steeg deze net op om met andere meeuwen zijn avondmaaltje te gaan scoren of naar zijn slaapplek te gaan. We hebben deze dus slechts 'vluchtig' kunnen zien.

Net voor de ondergaande zon bepaalde dat het 'klaar was' belandden we op onze laatste plek: de Vlietepolder bij Wissenkerke. Daar was een Kaspische plevier te bewonderen. Hoewel erg ver weg hebben we hem allemaal duidelijk kunnen zien. Wiegert met zijn cheepo-scope het eerst en door het Swarovskimonster van Mario (frontlens van 95 mm en een vergroting tot 70 keer) het mooist.

Onze turflijstje telde 71 soorten.

Wie echter de indruk zou hebben dat we op soortenjacht zijn geweest, jakkerend van de ene naar andere plek, heeft het verkeerd. Het was een heel ontspannen dagje, waarbij we in alle rust de meeste vogels uitgebreid konden bekijken en vastleggen.

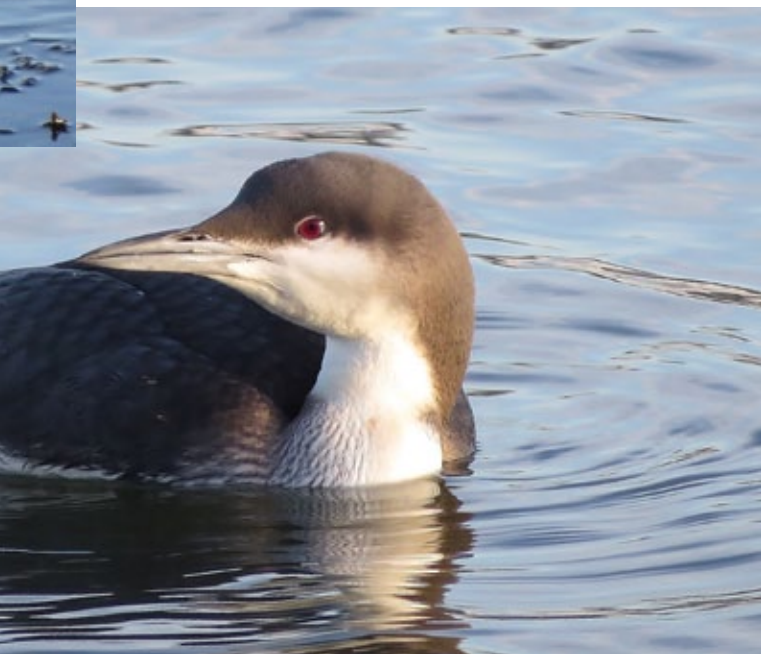
Je zal er maar bij zijn geweest als beginnende vogelaar en je kunt na dit tochtje drie duikers en vijf futen aankruisen, zo'n beetje de eerste 10 bladzijden van je vogelgids!

En die geelsnavelduiker?... die doen we volgend jaar!

Met hartelijke dank aan Ries en Daniël kunnen we terugkijken op een heel geslaagde dag. 🍀

Bezoekt onze noordzeestranden 's winters graag: drieteenstrandloper

door Wiegert Steen

Ik ben iemand die besmet is geraakt met het 'virus van het vrije veld' want ik wil buiten steeds meer weten, herkennen en benoemen. Het is een verslaving, maar wel een hele leuke! Daarom neem ik met genoeg van Dirk van Opheusden om in de Hak-al iets te schrijven over bijzondere natuurwaarnemingen in ons werkgebied.

Deze keer in 'Goed gezien' gaat het over de opkomst van de blauwe breedscheenjuffer (*Platycnemis pennipes*), de functie van gemeenschappelijke slaapplaatsen voor bepaalde vogelsoorten en de bijzondere waarneming van de kadeni-stofuil (*Caradrina kadenii*).

Blauwe breedscheenjuffer

Woensdag 31 juli 2013

Bij het testen van televisieapparatuur in de parallelsloot langs de Zeedijk bij het gemaal Vretstrooi zagen we een mannetje blauwe breedscheenjuffer langs de oever op karakteristieke wijze langs 'huppelen'. Alhoewel de blauwe breedscheenjuffer steeds algemener voorkomt, is dit voor mij de eerste waarneming in de gemeente Culemborg en dus het vermelden waard. (Theo de Jong)

De blauwe breedscheenjuffer is de enige breedscheenjuffer van Noordwest-Europa. De juffer is te herkennen aan zijn opval-

Blauwe breedscheenjuffer met opvallende verbrede schenen (foto: Wiegert Steen)

lende verbrede schenen aan elke poot met een zwarte middenstreep. De mannetjes zijn blauw en de vrouwtjes zijn wit, beige of lichtgroen. De mannetjes hebben een trage karakteristieke zigzagvlucht. De blauwe breedscheenjuffer is in Nederland vanaf de jaren '90 duidelijk toegenomen. De soort komt vooral in Zuid-Nederland vrij algemeen voor, maar verspreidt zich steeds verder naar het noorden. Dit komt omdat de blauwe breedscheenjuffer wat betreft zijn voortplantingsbiotoop niet erg veeleisend is. Wat biotoop betreft, is de soort tevreden met sloten en rivieren met veel oever- en waterplanten waarop de eieren gelegd kunnen worden.

De eerste waarneming van de blauwe breedscheenjuffer was in 2005, maar het afgelopen jaar is de soort opvallend veel gemeld in ons werkgebied. De soort wordt vooral gemeld bij de tichelgaten van Buren, in de omgeving van de Mariënwaardt en langs de Linge bij Geldermalsen.

(Bronnen: Libellen van Europa: Veldgids met alle libellen tussen Noordpool en Sahara (Dijkstra, K-D. B., 2008), waarneming.nl)

Slaapplaatsen

Zondag 6 oktober 2013

Tijdens een slaapplaatstelling in de uiterwaarden telden we maar liefst 23 grote en 12 kleine zilverreigers. Het aantal zilverreigers blijkt dit jaar het hoogste landelijke aantal in het binnenland te zijn. Even ten westen van Fort Everdingen zit een spreeuwenslaapplaats in het riet. (Ries van Griensven & Jouke Altenburg)

Zaterdag 2 november 2013

Na een tip van fotograaf Tom van Kerkhoff 's avonds naar Beesd gefietst om de spreeuwenslaapplaats te bewonderen. Langs de Ridderslag zitten de populieren vol met spreeuwen. Een gezang van jewelste stijgt uit de bomen op. Een herhaalde schatting levert 400-500 spreeuwen per boom op. Bij 20 bomen gaat het dus al gauw om 8000-10000 stuks!

Ik heb geluk: de avondlucht breekt wat. De spreeuwen laten zich in groepen uit de bomen in de omliggende weilanden 'vallen'. Hun vleugels lichten fraai op in het zonlicht. Een paar maal vormen zich prachtige 'spreeuwenballen'. Een voorbij vliegende sperwer weet zich geen raad met dat spreeuwengeweld.

Na enkele minuten vliegt zo'n spreeuwenwolk weer op en landt met een machtige 'whoeeesssss' haasje over in de volgende populier(en). Dit herhaalt zich enkele malen. Pal boven mijn hoofd! Diverse spreeuwengroepen uit verschillende windrichtingen sluiten zich aan. Dan zoeken de spreeuwen een rij grote Thuja's op, vlak langs het spoor. Omwonenden staan buiten in de tuin te kijken. In verschillende golven 'slokken' de grote bomen de vogels op. Met de kijker is het 'geharrewar' om de beste plek te zien.

Half zes, de schemer valt nu snel in. Vanaf de fiets zie ik nog een groepje spreeuwen landen in de snijgriend langs de Banweg. Zou

Slechtvalk jagend bij een zwermende groep spreeuwen in de omgeving van Rumpst. (foto: Wiegert Steen)

hier ook nog een grote groep overnachten? In elk geval was het echt genieten bij Beesd. (Jouke Altenburg)

Veel vogelsoorten houden er buiten het broedseizoen een aantal gezamenlijke slaappleatsen op na. Een gemeenschappelijke slaappleat is een vaste locatie waar vogels uit de omgeving zich concentreren om gezamenlijk te slapen rond geschikte foerageergebieden. Soms kan dit erg massaal en indrukwekkend zijn met duizenden vogels tegelijk op een slaappleat. De spreeuw (*Sturnus vulgaris*) is hiervan wel een van de bekendste soort die dit doet in het najaar, maar in Nederland maken ongeveer honderd vogelsoorten gebruik van gemeenschappelijke slaappleatsen. Maar waarom slapen deze vogels gezamenlijk? Deze vraag is nog niet geheel opgelost. Factoren die mogelijk meespelen zijn bescherming tegen predatoren, informatieoverdracht en bescherming tegen de kou.

Gezamenlijk slapen wordt veelal beschouwd als bescherming

Vijf boomkruipers vormen een bal van veren. Het aantal slapers hangt af van het aantal graden onder nul (foto: Otto Faulhaber)

tegen predatoren. De kans voor een individu om opgegeten te worden is in een grote groep aanzienlijk kleiner. Ondanks dat grote groepen vogels ook predatoren kunnen aantrekken kan het groepsgegedrag, zoals de bekende spreeuenzwermen, ook belagers afschudden. Meerdere ogen in een groep zorgen er ook voor dat predatoren eerder worden opgemerkt dan als je als enkeling ergens slaapt. Vogels houden namelijk korte hazenslaapjes om in de perioden dat ze wakker zijn de omge-

ving af te speuren naar mogelijk gevaar. Door gezamenlijk te slapen kan ieder individu langer slapen wat onder andere meer energiebesparing oplevert.

Daarnaast kunnen slaapplekken mogelijk functioneren als informatieoverdracht waarbij vogels kennis met elkaar delen over voedselbronnen in de omgeving. Het is namelijk opvallend dat soorten die afhankelijk zijn van een onvoorspelbaar en verspreid voedselaanbod gezamenlijk slapen. Hoe deze informatieoverdracht precies plaatsvindt, is niet bekend. Het heeft mogelijk te maken met specifieke gedragingen, bijvoorbeeld het constante gekwetter en gekeuvel bij de slaapplekken van de spreeuwen: een herrie van jewelste. Misschien dat op deze manier informatie wordt overgedragen of door simpelweg de meest fitte vogels te volgen.

Een laatste reden kan zijn om warmteverlies te beperken. Hiervoor slapen sommige kleine soorten, zoals staartmezen (*Aegithalos caedatus*) en boomkruipers (*Certhia brachydactyla*) wel eens dicht opeengepakt.

Bronnen: Slaapplekken van vogels: toekomstig verspreidings- en monitoringonderzoek (Van den Bremer L., Klaassen O. & van Roomen M., 2008).

Kadeni-stofuil

Dinsdag 8 oktober 2013

Gisteren hadden Kars Veling en ik de kadeni-stofuil drinkend op de klimop in de tuin. Dat beest is vorig jaar voor het eerst in de Betuwe waargenomen door Theo Bakker in Opijnen. Verder komt de soort nog alleen voor in Zeeland en Zuid Limburg. In het zuiden dus. Hij is bezig met een opmars. (Anette van Berkel)

Er is een aantal zuidelijke insecten bezig met een opmars door de klimaatverandering. Niet alleen de libellen en sprinkhanen, zoals de vuurlibel (*Crocothemis erythraea*) en het zuidelijk spitskopje (*Conocephalus discolor*) (ook allebei gezien dit jaar in ons werkgebied), maar ook enkele (nacht)vinders. De kadeni-stofuil (*Caradrina kadenii*) is een dergelijke soort. De moeilijke naam van de soort verwijst uiteraard naar de wetenschappelijke naam. De soort is pas sinds 2006 in ons land bekend en het is de verwachting dat de soort zich de komende jaren steeds verder over Nederland zal uitbreiden.

De kadeni-stofuil is geen opvallende nachtvlinder. Hij wordt gekenmerkt door vrij egale, lichtgrijze voorvleugels, waarin de donkere niervlek sterk opvalt. Langs de voorrand heeft hij twee zwarte vlekjes. De kadeni-stofuil kan het meest verward worden met de algemene huisuil (*Caradrina clavipalpis*), maar deze is geelbruiner en heeft smallere vleugels met ongeveer vier vlekjes tegen de voorrand.

Het grootste deel van de waarnemingen uit Nederland vindt plaats in september-oktober. Hierdoor is er eerder sprake van migratie dan een vaste populatie. Door de toestroom van de soort uit het zuiden neemt de kans op een vaste populatie wel toe. De soort is daarbij ook niet kieskeurig en heeft als waardplant diverse kruidachtige planten.

(Bronnen: natuurbericht.nl, waarneming.nl, vlindernet.nl)

De kadeni-stofuil met twee opvallende donkere niervlekken (foto: Kars Veling)

Aziatische vogel op voertafel in Terweijde

Op 11 januari meldde NVWC-lid Riky ten Berge bij vogelwerkgroepcoördinator Daniël Beuker een vreemde vogel op de voerplaats in haar achtertuin, in de wijk Terweijde. Ze kon niet bevroeden wat een consternatie de melding teweeg

Vage braamsluiper, foto Mario Huiznga

zou brengen bij vogelminnend Nederland, en dat de vogel honderden vogelaars zou aantrekken tot de dag van vandaag. Als zomervogel is een braamsluiper tussen april en september namelijk heel gewoon in Culemborg, maar een braamsluiper midden in de winter duidt altijd op een dwaalgast uit het verre oosten. Van hier tot in China komen diverse sterk verwante soorten en ondersoorten voor, die minimaal verschillen van onze braamsluiper.

In eerste instantie leken de kenmerken te wijzen op de vage braamsluiper. Dit is een zeer zeldzame verschijning in Nederland met minder dan 15 waarnemingen sinds 1900! Zijn dichtstbijzijnde broedgebied is Kazachstan. De discussie over de juiste determinatie woedde echter voort op de vogelaarsforums. Inmiddels gaat de verdenking uit naar de hier nóg zeldzamere Stolzmanns braamsluiper uit Mongolië/Noord-China, onder meer op grond van de geluiden en de zang die gehoord zijn.

Echt uitsluitel kan alleen laboratoriumanalyse van het DNA van de vogel bieden. Op 3 maart is de vogel gevangen en geringd, en is materiaal verzameld waarmee de soort wellicht genetisch kan worden vastgesteld. Daar is nu het wachten op. In de volgende Hak-al zal verslag gedaan worden van de gebeurtenissen en de wetenschappelijke achtergronden.

Winters voedselaanbod belangrijk voor overleving jonge spreeuwen

Door Hans Kunstman

Vogelbescherming Nederland en SOVON hebben 2014 uitgeroepen tot het jaar van de spreeuw. Dat lijkt misschien wat veel eer: waarom bijzondere aandacht voor deze heel gewone vogel? Het is immers een vogel die we allemaal kennen: van zijn virtuoze zang met allerlei imitaties in het vroege voorjaarszonnetje, van het hoge gekrijs van de jongen in hun nest, van de gezamenlijk slaapvluchten in groepen van enkele honderden tot tienduizenden vogels, als brutale bezoekers van onze voedertafels, en hun belangstelling voor de rijpe kersen in de boomgaarden.

Nog steeds is de spreeuw een van de meest algemene vogels, zowel binnen als buiten Culemborg. Zelfs wereldwijd is dat het geval. Dit jaar weliswaar net in de top-tien, maar dat kwam ook omdat de spreeuw in deze zachte winter vooral buiten de stadstuinen nog genoeg voedsel kan vinden.

Aantaltellingen brengen aan het licht dat het aantal spreeuwen in Nederland sinds 1984 met 40% is teruggelopen. Op Europees niveau is dit zelfs meer dan 50%. Gelukkig tekent zich af dat de achteruitgang de laatste jaren minder snel verloopt.

We weten eigenlijk nog maar weinig over de oorzaken van de terugval van de spreeuw. Het aantal broedsels en geboren jonge vogels lijkt voldoende, maar (te) veel jonge vogels komen hun eerste winter niet door. De intensivering van het agrarische landschap en verstedelijking lijken daarvoor de oorzaak. Daardoor is er minder foeragegebied en dus voedselaanbod.

Wat doet SOVON?

Sovon doet onderzoek op drie manieren: met speciale nestkasten wordt het broedsucces gevolgd; in de vroege zomer worden groepen spreeuwen geteld om de verhouding tussen jongen en volwassen vogels te tellen en in de herfst worden slaapplekken in kaart gebracht

Wat kunt u zelf doen?

Het voedselaanbod in de winter is waarschijnlijk de reden dat jonge spreeuwen het niet redden.

Uw voederhuisje of -tafel, maar misschien nog beter een 'sperwer-veilige' plek (vluchtstruiken) op sneeuwvrije grond kan ook de spreeuwen de winter doorhelpen.

Geschikt aanbod voor spreeuwen, merels en lijsterachtigen bestaat uit: brood, geweldige krenten en rozijnen, kaasresten, fruit, schillen en klokhuizen, alle soorten bessen, gekookte aardappelen.

Grotere groepen spreeuwen of slaapplekken kunt u melden via: <http://www.waarneming.nl>

Zie ook www.sovon.nl/nl/content/jaar-van-de-spreeuw. Wilt u op de hoogte blijven over het jaar van de spreeuw, meldt u dan aan bij de nieuwsbrief die SOVON uitbrengt:

<https://www.sovon.nl/wijzigennieuwsbrief> 🐦

Spreeuw, foto: Kars Veling

Roofvogeltelling 2014

Meer buizerds, minder sperwers, dat is de slotsom van de roofvogeltelling 2014. Hieronder staan de totalen, met daarachter de cijfers van 2013:

Buizerd	90 (64)
Torenvalk	7 (8)
Sperwer	1 (6)
Havik	3 (3)

Sinds 1980 telt de NVWC jaarlijks op de laatste zaterdag van januari alle roofvogels in het werkgebied. Hoewel er dit jaar meer buizerds zijn geteld dan in 2013 nemen de aantallen sinds de start van de roofvogeltellingen in 1980 per saldo geleidelijk af, met pieken (bijvoorbeeld meer dan 180 buizerds in 2011). De bijgaande grafiek laat dat goed zien.

In de grafiek op de volgende bladzijde is een plotselinge piek te zien in het jaar 1997. Waar komt die plotselinge toename vandaan? In 1999 schreef Jan-Dirk Buizer daarover een interessant artikel voor de Hak-al. Het heeft vijftien jaar later nog niets aan waarde ingeboet. Daarom publiceren we het hieronder grotendeels opnieuw.

Volgend jaar beleeft de roofvogeltelling de vijfendertigste editie. Noteer nu vast de laatste zaterdag van januari 2015 achter in je agenda (de 31e, dus ook makkelijk te onthouden). Wellicht kunnen we dan proberen om werk te maken van Jan-Dirks aanbeveling aan het slot van het artikel.

Uit: Hak-al jaargang 1999

Achttiende roofvogeltelling. Bespreking van de resultaten

Door Jan-Dirk Buizer

Betrouwbaarheid van de telresultaten

Wat zeggen de getallen nu? Zat er nu één zeearend in het Culemborgse werkgebied? Waarschijnlijk wel. Zat er dan ook maar één havik? Mogelijk niet. Betekenen de verschillen in telresultaten van de verschillende jaren, absolute schommelingen in aantallen daadwerkelijk aanwezige vogels? Integendeel. Behalve schommelingen in aantallen roofvogels, zijn er diverse andere factoren die onze telresultaten hebben beïnvloed.

Telgebied

Een van de factoren die de vergelijking tussen verschillende jaren bemoeilijkt, is dat niet elk jaar het zelfde gebied is geteld. In de loop der jaren zijn de grenzen van het telgebied diverse keren gewijzigd. Dit kan de telresultaten in belangrijke mate beïnvloeden, vooral als in sommige jaren gedeelten niet zijn meegeteld die bijzonder roofvogelrijk zijn.

Weer

Ook de variatie in telomstandigheden kan de telresultaten beïnvloeden. Op een zonnige dag zoals tijdens de laatste telling zijn roofvogels veel actiever dan tijdens een gure regenachtige dag. Daardoor zullen tijdens een mooie dag veel meer vogels worden waargenomen dan tijdens een dag met slecht weer (nog afgezien van het feit dat de sores van natgeregende en kleumende tellers de waarneming ook niet positief beïnvloeden).

Telmethode

In de verschillende jaren is er niet altijd even intensief en op dezelfde wijze geteld. Als er in een jaar minder tellers deelnemen, zal er doorgaans oppervlakiger geteld worden. Daarnaast zijn in enkele jaren bepaalde gedeelten vanuit de auto geteld. De telresultaten hiervan zijn mogelijk minder volledig dan met een telling vanaf de fiets.

Correctie?

Het zou goed zijn om de resultaten van de diverse jaren eens voor deze factoren te corrigeren, om te kijken wat de invloed daarvan op de telresultaten is. Voor dit artikel is een dergelijke correctie niet uitgevoerd.

De telresultaten van 1999

In totaal zijn bij de telling van 1999 de volgende aantallen roofvogels waargenomen:

Buizerd:	134 ex.
Torenvalk:	25
Sperwer:	9
Havik:	1
Zeearend:	1

Totaal:	170

Zoals ik hiervoor al heb aangegeven, is dit aantal een absoluut record. Het vorige record stamt uit 1997 met in totaal 133 waargenomen vogels. Beide records zijn met name te danken aan de spectaculaire hoeveelheden buizerds. Alleen al zij overtreffen in aantal alle totaalresultaten van de voorgaande jaren! Zelfs als wordt gecorrigeerd voor de eerder genoemde factoren lijkt het me stug dat er geen sterke toename van de buizerd te zien blijft. Dat is dan ook een van de redenen om in dit artikel extra diep in te gaan op de buizerd (de andere reden is natuurlijk te vinden in mijn naam). Ook de andere waargenomen soorten zullen echter kort aan de orde komen.

De Buizerd

(Uit Hak-al 1999)

De buizerd is de grote ster van deze telling én van de tellingen van de voorgaande twee jaren (1997 en 1998). Niet alleen het huidige record, maar ook dat van 1997 is volledig aan de toename van de buizerd te danken (zie figuur 1. 1980 is op 100 gesteld). Toen in 1997 voor het eerst een groot aantal buizerds werd geteld, dachten we nog dat het om een eenmalig topjaar ging. 1997 kende een strenge winter en we namen aan dat het voornamelijk ging om Oost-Europese vogels die hier de barre omstandigheden in het Oosten ontvluchtten. Toen de toename zich in 1998 en 1999 voortzette (beide met zachte winters), rees het vermoeden dat dit op een toename van de Nederlandse buizerds zou kunnen wijzen. Maar waar komt die toename dan vandaan?

Foto buizerd : Jouke Altenburg

Aantalsontwikkeling in Nederland

En begin van een verklaring is te vinden in de Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels van Rob Bijlsma. Daar wordt de aantalsontwikkeling van de Buizerd vanaf de eeuwwisseling tot ongeveer 1993 besproken. De buizerd is van nature een uitgesproken bosvogel. Rond de eeuwwisseling was er in Nederland bijna alleen jong bos te vinden. De buizerd was toen dan ook een schaarse broedvogel. Met het ouder worden van de bossen is de buizerd in aantal toegenomen. In de Tweede Wereldoorlog was het aantal paren echter waarschijnlijk nog steeds kleiner dan 100 (schaarser dan bijvoorbeeld de havik).

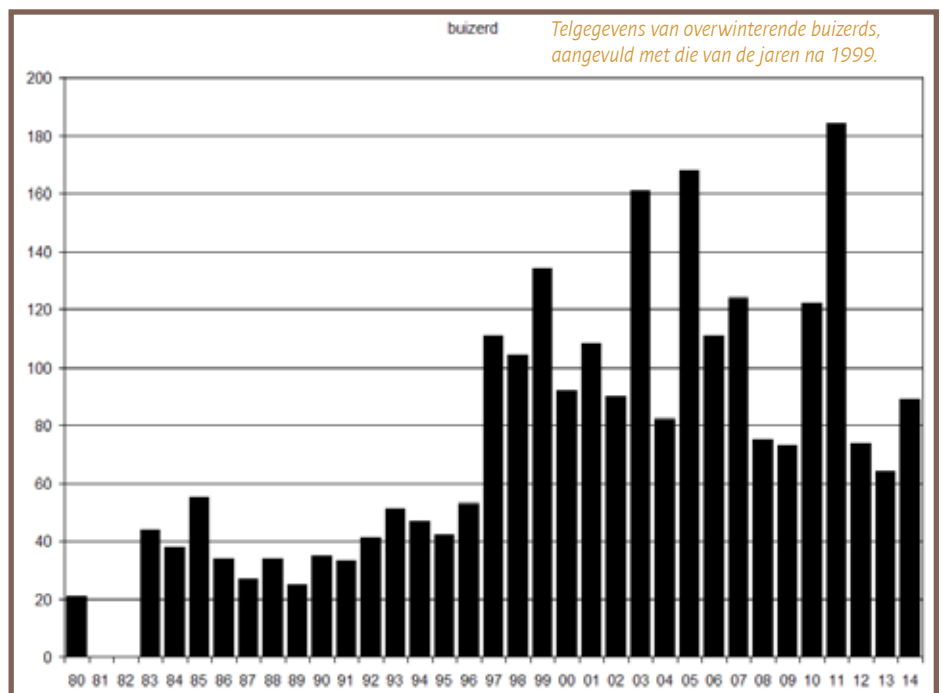
Na de Tweede Wereldoorlog zijn de aantallen sterker gaan groeien. Vanwege het gebruik van pesticiden in de jaren vijftig en zestig is deze groei afgevlakt. Maar daarna konden de aantallen echt gaan toenemen. Doordat de Nederlanders de gewoonte hadden om bos vooral op de arme zandgronden aan te leggen, kwam de buizerd in eerste instantie vooral daar voor. In Drenthe was vanaf halverwege de jaren '70 een sterke toename van de aantallen territoria te

zien. Op de Veluwe is de toename iets later begonnen. De sterke toename van de Buizerd in de winter in onze streken is echter iets van de laatste drie jaar.

Trekgedrag

Volgens Rob Bijlsma zijn de adulte buizerds met een territorium zeer honk-

vast. Ze zullen 's winters alleen verkassen als het voedsel te schaars wordt. De juvenielen trekken echter – afhankelijk van de voedselsituatie – veel verder weg, soms tot meer dan 50 km van het geboortegrond. Daarbij overwinteren juveniele buizerds veel meer in de open gebieden

dan de adulten. Rob Bijlsma geeft dan ook aan dat het Rivierengebied een belangrijk overwinteringsgebied voor juveniele buizerds is.

"Vol" raken traditionele broedgebieden
Op een bepaald moment begonnen de traditionele broedgebieden van de buizerd "vol" te raken. Alle potentiële broedterritoria waren op dat moment bezet. Door het hogere aantal buizerds in die gebieden ontstond voor juveniele buizerds mogelijk eerder de noodzaak om na de zomer weg te trekken naar gebieden met meer voedsel. Een gedeelte van de toename hier zou dus verklaard kunnen worden door het bezet raken van alle zomer- én winterterritoria in de traditionele broedgebieden, waardoor er extra veel juveniele buizerds in de winter in onze omgeving te vinden zijn.

Opmars op rijke gronden

Met het ouder worden van houtopstanden op de rijke gronden werden deze ook geschikter voor buizerds. Vanaf dat moment is waarschijnlijk de opmars van de buizerd op de rijke gronden in het rivierengebied en het westen van Nederland in gang gezet. In de Ooypolder is vanaf midden jaren '80 een sterke toename van het aantal territoria te zien. Met het bezet raken van de broedterritoria in de traditionele broedgebieden, is deze toename mogelijk nog sneller gegaan. Rob Bijlsma geeft aan dat er

onder andere in het rivierengebied een verdere toename van de buizerd is te verwachten. In de omgeving van Nieuwegein lijkt dat op te gaan (hoewel de aantallen eigenlijk te klein zijn om echt "hard" te zijn). In 1986 vindt het eerste broedgeval van de buizerd plaats (De vogels van Nieuwegein, Vogelwacht Utrecht 1999). In 1993 - 1996 schommelen de aantallen territoria rond de drie. In 1997 zijn er 8 territoria (niet alle territoriale paren komen overigens daadwerkelijk tot broeden). Daar is dus in 1997 een sterke toename te zien, in de zomer nadat we voor de eerste keer een grote toename van de buizerd in de winter waargenomen hebben!

Aandeel in toename van plaatselijke buizerds

Een toename van de aantallen broedende buizerds in ons werkgebied zou een verdere verklaring kunnen zijn van de toename van de in de winter getelde buizerds. De grotere aantallen broedvogels brengen misschien ook meer jongen groot. Als zowel jongen als volwassen dieren hier in de winter blijven, kan ook dat mogelijk een gedeeltelijke verklaring zijn van de toename van de in de winter getelde buizerds. In het voorjaar worden de juveniele vogels mogelijk door de plaatselijke "territoriumhouders" verjaagd. Een probleem is dat niet bekend is of er hier ook een toename is van de aantallen broedende

buizerds. Volgens de roofvogelatlas van Bijlsma kwamen er begin jaren '90 in het Beesdse Veld al 11 tot 20 territoria per uurhok voor. In ons werkgebied is echter geen onderzoek gedaan naar aantalsontwikkelingen in territoria van buizerds. We weten dus niet of de aantallen toenemen (de enige zekere toename is de vestiging van twee Buizers te Culemborg, op 8 april 1997).

Voedselsituatie

Het is dus niet mogelijk om alle oorzaken van de toename van de buizerds in de winter in onze omgeving te achterhalen. Eén ding is echter zeker. Voedsel moet hier rijkelijk voorhanden zijn, anders zullen de territoriale buizerds de nieuwkomers nooit dulden. De hoge aantallen die we 's winters waarnemen is hier op zichzelf al het bewijs voor. Want zonder een hoog voedselaanbod zouden deze aantallen natuurlijk nooit kunnen overleven. Dit hoge voedselaanbod kan tijdelijk zijn. In dat geval zullen de aantallen in de toekomst weer afnemen.

Concluderend

Het is moeilijk hard te maken waar de toename van de laatste jaren vandaan komt. Waarschijnlijk heeft het vol raken van de territoria in de traditionele broedgebieden er iets mee te maken en mogelijk nemen de aantallen territoria (en grootgebrachte jongen) hier ook toe. Overigens kan natuurlijk ook een gedeelte van de buizerds uit het buitenland komen. In elk geval moet de voedselsituatie hier goed zijn.

Als een groot gedeelte van de hier overwinterende buizerds uit juveniele vogels bestaat, moet dat in het veld waar te nemen zijn. Bij vliegende vogels is het verschil tussen juveniele en adulte vogels vrij goed te zien. Adulte vogels hebben een duidelijk afgescheiden donkere rand aan de achterrand van de vleugels en - in mindere mate - de staart. De juveniele beesten missen deze (zie illustraties). Het lijkt me interessant om te proberen bij volgende roofvogeltellingen de verdeling adult/juveniel vast te stellen. Jammer genoeg kunnen we de verschillen met voorgaande jaren niet meer vaststellen. 🐦

Literatuur:

Bijlsma, R.G., e.a., *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels*, Haarlem, 1993
Vogelwacht Utrecht, *De Vogels van Nieuwegein*, Utrecht 1999
Porter R.F., e.a., *Flight Identification of European Raptors*, Calton 1974

Het is wel eens anders, maar tijdens de roofvogeltelling van dit jaar zaten de meeste buizerds braaf op een paaltje. Foto: Mario Huizinga

Waar komt
die naam
vandaan

Slechtvalk verwacht op de Barbaratoren

door Ellen Geleedst

Deze keer wil ik mij eens verdiepen in de slechtvalk. Een indrukwekkend beest, in grootte, maar toch vooral in snelheid. Met 349 kilometer per uur is hij de snelst vliegende vogel. Dat haalt hij niet als hij gewoon een ommetje maakt, maar wel in duikvlucht. Maar indrukwekkend is het. Er wordt zelfs beweerd dat hij 389 kilometer per uur kan halen. Als dat juist blijkt te zijn, dan is de slechtvalk daarmee zelfs het snelste dier ter wereld!

Ooit was de slechtvalk een normale verschijning, ook hier in het rivierengebied. Maar in de jaren '60 van de vorige eeuw hebben de pesticiden in de landbouw hem als broedvogel in onze streek de das om gedaan. In het hele land is hij fors achteruit gegaan in die tijd. Van een broedvogel is hij in onze streek geworden tot een zeldzame dwaalgast in de winter.

Maar er is goed nieuws. De slechtvalk is in Nederland overduidelijk aan een terugkeer bezig. Vorig jaar is er zelfs een paartje broedverdacht geweest in onze eigen stad. Dat heeft uiteindelijk niet geleid tot een echt broedgeval. Maar wat niet is kan nog komen. Alle reden om in het komende voorjaar goed op te letten op deze indrukwekkende roofvogel.

Ons werkgebied heeft voldoende hoge gebouwen die interessant zijn als mogelijke nestplaats. Wie weet, broedt er dit jaar eentje op het gebouw van het Centraal Boekhuis, de spoorbrug of, het allerbeste: een kerktoeren!

Pelgrimeren

Waarom een kerktoeren nu weer het beste is? Dat heeft alles te maken met de naam en de betekenis van deze vogel. Een slechtvalk is namelijk zo slecht nog niet. Met zijn scherpe snavel en indrukwekkende snelheid zal menige duif hem door

en door slecht vinden. Maar 'slecht' betekent hier niets anders dan 'algemeen'. Ook in Duitse namen uit het verleden komt dat terug. Daar heette hij Gemeiner Falck. Tegenwoordig is de Duitse naam 'Wanderfalke' en dat past beter bij de wetenschappelijke naam. Die luidt namelijk 'Falco Peregrinus' en dat wil zoveel zeggen als 'valk uit het buitenland'. De slechtvalk kan namelijk enorme omtrekkende bewegingen maken. Een echte reiziger, dus. Vandaar het 'zwerfvalk' uit andere talen.

Daarbij komt dat het Franse woord 'pèlerin' mantel betekent. Niet zomaar een mantel, maar een woord dat vooral gebruikt wordt om de mantel van een pelgrim aan te duiden. Een pelgrim dus, die onder weg is naar een heilige plaats. Pelgrim zelf is in het Frans overigens 'pèlerin'. En laat de slechtvalk in het Frans nu net 'Faucon Pèlerin' heten!

Kortom: de naam 'slecht' betekent niets anders dan 'algemeen'. Maar zijn wetenschappelijke naam en zijn naam in enkele andere talen houdt verband met reizen. Pelgrimeren. Onderweg zijn naar een heilige plaats.

Kerktoeren

Er zijn overigens in de landen om ons heen wel broedgevallen bekend op kerktoeren. De BBC heeft enkele keren per jaar een seizoensgebonden natuurprogramma van doorgaans een week lang alle avonden achter elkaar. Zo bestaat er 'Autumnwatch' en 'Springwatch'. Beslist de moeite van het kijken waard. Op prime-time hele interessante en enthousiaste televisie, waarbij allerlei dieren worden gevolgd. Daarbij is ook een keer een slechtvalk gevolgd met een nest op een Britse kerktoeren. En onze zuiderburen hebben een beroemd paar slechtvalken op de kerktoeren van Oostende. Het kan dus best.

Laten we daarom hopen dat er ook een slechtvalkenpaartje is dat aan het pelgrimeren is naar een prachtige heilige plaats. De meest praktische van de kerktoeren in het broedgebied: de vierkante toren van de Barbarakerk in Culemborg. Laten we hem scherp in de gaten houden! 🦅

In Bath, Engeland zijn ze al zo ver: slechtvalken op St. John's Church! Foto: Stewart Black

De resultaten van het eerste veldseizoen van Atlasblok 39-31

door Jouke Altenburg en Theo Boudewijn

foto's Jouke Altenburg

Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert van 1 december 2012 tot en met de zomer van 2015 een integrale landelijke vogeltelling van de Nederlandse winter- en broedvogels. In dit artikel vatten we de eerste resultaten samen van Atlasblok 39-31, dat NVWC'ers in het eerste atlasveldjaar hebben geteld. Over deze eerste resultaten zijn ook twee uitgebreide verslagen (met tabellen) geschreven, die te downloaden zijn via www.nvwc.nl/publicaties.

1. Inleiding

Tussen 1 december 2012 en 1 augustus 2013 inventariseerden acht leden van de NVWC-vogelwerkgroep de vogels in atlasblok 39-31. Voor de telmethode verwijzen we naar www.vogelatlas.nl. Omdat de essentie van de telmethode gelijk gebleven is, kunnen de resultaten van het eerste

veldjaar goed met die van de drie eerdere atlasprojecten (Teixiera 1979, Sovon 1978, Sovon 2002) worden vergeleken.

Beschrijving onderzoeksgebied

Atlasblok 39-31 herbergt laaggelegen polders in de komgrondgebieden (Vretstrooi, Lage Veld, Beesdsse Lage Veld, Aventura en Lage Prijs). Hier vinden we

veel grienden, populierenbossen en eendenkooien. De ondergrond bestaat voor het grootste deel uit klei op veen (Kalden 1976).

In atlasblok 39-31 hebben sinds 1975 vier grote ruimtelijke veranderingen plaatsgevonden. Het bedrijventerrein is naar het oosten uitgebreid. Aan de noordzijde zijn de woonwijken Goilberdingen en Parijsch gebouwd. Verder is het terrein van de Organisatie voor de Binnenvisserij (OVb) enkele jaren geleden buiten gebruik gesteld. De voormalige viskweekvijvers liggen nu grotendeels droog en worden extensief beheerd. Ze vormen (tijdelijk) een ideaal rustgebied voor vogels met veel riet en ruigte. Enkele grienden in het atlasblok zijn omgezet in snijgriend. Ook zijn enkele griendpercelen geroid en is hier ingezet op de ontwikkeling van blauwgrasland. Na de inventarisatie van 1975 is de ruilverkaveling doorgevoerd. Het aantal boerenbedrijven nam af, de percelen werden vergroot en gedraineerd. De weilanden worden frequent gescheurd en zijn met hoogproductieve grasrassen ingezaaid. Hoe reageerden de vogels op deze ontwikkelingen?

Tabel 1: Aantal bezoeken (en minimum aantal vereist)

	Winterseizoen 2012/2013	Broedseizoen 2013
Kilometerhokbezoek	29 (16)	22 (16)
Punttelling	28 (16)	17 (16)
Aanvullend atlasbezoek	23 (3)	23 (3)

Inventarisatie-inspanning

In tabel 1 staat de waarnemingsinspanning weergegeven; (getal) is het minimum aantal bezoeken dat vanuit Sovon wordt gevraagd. Het aantal aanvullende atlasbezoeken is wat vertekend. Hier zitten de nodige '1 minuutbezoeken' bij; bedoeld om een enkele waarneming van een niet eerder geziene soort te registreren.

Tabel 2: Soortenrijkdom van atlasblok 39-31

Onderzoekperiode	Aantal aangetroffen soorten wintervogels	Aantal aangetroffen soorten broedvogels
1975-1978	n.v.t.	78
1978-1983	89, waarvan 8 overvliegend	Alleen presentie geïnventariseerd (geen broedzekerheid noch aantal)
1998-2000	n.v.t.	86
2012-2013	89, waarvan 1 overvliegend	91 (+1, want de blauwe reigerkolonie in het afgesloten deel van landgoed Mariënwaardt is niet geteld)
Totaal aantal waargenomen soorten:	110	107

Grote zilverreigers zijn geen zeldzaamheid meer.

2. Resultaten

Tabel 2 geeft een samenvatting van de belangrijkste resultaten van de vier atlasperiodes. De wintervogels zijn in 2012-2013 vergelijkbaar met 1978-1983, maar bij de broedvogels is in de tijd wel een duidelijke toename in het aantal vastgestelde soorten waarneembaar. In 1975-1978 werden 78 soorten vastgesteld en in 2013 zelfs 92 soorten.

Hierna beschrijven we een aantal voorbeelden van opvallende veranderingen in de vogelstand van respectievelijk de winter- en de broedperiode.

Winter 2012/2013 : wat een grote zilverreigers, patrijzen en Turkse tortels!

Reigerachtigen

NVWC'ers konden er in 1975 alleen maar van dromen: volop ooievaars in Nederland. Ook in de West-Betuwe komt inmiddels jaarlijks een tiental paren tot broeden. Niet alleen het aantal veran-

derde, de ooievaar paste ook zijn overwinteringsstrategie aan. De jongen gaan vrijwel allemaal op trek naar het zuiden, maar jaarlijks overwinteren ca. 500 à 600 volwassen ooievaars in Nederland (STORK, www.ooievaars.eu). We troffen in het atlasblok 4-10 overwinterende ooievaars aan.

Grote zilverreigers, we vinden ze onderhand gewoon, maar in 1975 was deze soort zelfs landelijk nog een zeldzaamheid. Op basis van de atlasstellingen schatten we dat 11-25 'grote zillies' gebruik maakten van het atlasblok. Indicatieve slaapplaatstellingen in de winter 2013/2014 (niet simultaan) wijzen op de aanwezigheid van ca. 120 exemplaren in de West-Betuwe (med. Peter van Horsen).

Watervogels

Eind jaren '70 concentreerden de aalscholvers in Nederland zich 's winters vooral rond de grote wateren zoals het IJsselmeer, de Waal, de Biesbosch en de Zeeuwse delta. Anno 2013 overwinteren jaarlijks zo'n 28.000 aalscholvers in Nederland (Hornman et al. 2013). Hun aantal ligt de laatste tien jaren op een stabiel niveau (www.sovon.nl). Werd de aalscholver in 1978-1983 alleen overvliegend genoteerd, in 2013 treffen we ze aan tot in de kleine poldersloten. Ze drogen hun veren op lantaarnpalen langs de wegen of gewoon zittend op het ijs of op de slootkanten (eigen observatie).

Brilduiker, nonnetje en grote zaagbek werden niet in het atlasblok waargenomen in de winter van 2012/2013. Deze soorten zijn in de afgelopen drie decennia steeds noordelijker gaan overwinteren. Een steeds groter deel van de Oostzee vriest namelijk 's winters niet meer dicht. In atlasblok 39-31 komt maar zeer beperkt groot open water

Aalscholvers zijn tegenwoordig te vinden in kleine poldersloten.

voor, dat door deze drie soorten wordt geprefereerd boven poldersloten.

Brandgans en kolgans zijn sterk toegenomen sinds de jaren '70. Niet alleen de Lekuiterswaarden maar ook de Zandput langs de Beusichemse Broeksteeg is voor deze vogels een aantrekkelijk slaap- en rustgebied. Het rivierengebied is minder aantrekkelijk geworden voor toendrarietganzen (Hornman et al. 2013). Dat blijkt ook uit onze waarneming van slechts 1-3 exemplaren in de winter van 2012/2013 tegen 101-1000 exemplaren in de atlasperiode 1978-1983. De nieuwkomers grote Canadese gans en nijlgans waren aanwezig met 51-100 exemplaren. Deze aantallen verhouden zich goed tot de 26-50 broedparen in het aansluitende broedseizoen 2013. Toch laten (kleur-)ringterugmeldingen zien dat er een flinke uitwisseling is tussen ganzen uit de verschillende streken in Nederland en zelfs met omliggende landen (Voslamber 2011).

Roofvogels

De roofvogelbroedpopulaties zijn sinds de jaren '70 flink toegenomen. Voor het grootste deel zijn het standvogels, die 's winters worden aangevuld met vogels uit noordelijker streken. De meest zicht-

bare soorten zijn buizerd en torenvalk. Het aantal overwinterende torenvalken nam af van 11-100 naar 4-10. Deze sterke afname past in het landelijke beeld dat deze soort sinds de jaren negentig laat zien (Boele et al. 2013). Het aantal overwinterende buizerds is in dezelfde orde van grootte gebleven: 11-25.

Midden jaren '70 overwinterden landelijk tussen de 300 en 800 ruigpootbuiszenden in Nederland. De soort werd vooral gezien in de Flevopolder en in mindere mate in het rivierengebied, Drenthe, Zeeland en langs de kustlijn inclusief Waddeneilanden (SOVON 1987). In de eerste decade van de 21ste eeuw overwinteren ruigpootbuiszenden vooral in het noorden van Friesland en Groningen en in Zeeland. Het rivierengebied is als overwinteringsgebied verlaten. Het ontbreken van deze soort in ons werkgebied past in dat beeld.

Patrijs

Het Jaar van de Patrijs 2013 openden we spectaculair met diverse waarnemingen van een grote klucht patrijzen op de weilanden ten westen van bedrijventerrein Pa(t)rijsch. In de sneeuw waren de vogels goed te ontdekken. Er zijn maxi-

maal 20 exemplaren tegelijkertijd waargenomen door Gerritjan Klop (www.waarneming.nl). Langs de Laan naar Parijsch werd een groep van maximaal 11 exemplaren waargenomen en bij de Lange Aventureweg nog een groep van 7 exemplaren. De schatting van 26-50 exemplaren voor het hele atlasblok 39-31 is daarmee reëel. Dat zijn echt opzienbarende aantallen, wanneer je bedenkt dat de patrijs sinds de jaren '60 met 95% afnam en uit grote delen van Nederland verdwenen is. De jaarrondatlas schatte de Nederlandse populatie op 25.000-35.000 exemplaren (Sovon 1987). Als standvogel is het verantwoord om voor de patrijs ook te kijken naar de aantalschattings uit de derde broedvogelatlas (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2002). Die kwam uit op 9.000-13.000 exemplaren. De drukfactoren zijn het ontbreken van geschikt broedhabitat (schaalvergroting landbouw), verlaagde overleving van de broedende hennen (toename predatorenstand en intensiever maaibeheer), afname van de kuikenoverleving (insectentekort) en tot slot een verlaagde adultenoverleving in de winter (Roodbergen 2013).

Duiven

De Turkse tortel was in de periode 1978-83 in het atlasblok aanwezig met maximaal 2-10 exemplaren. Dat is nu wel anders met een schatting van 51-100 exemplaren. De wintertellingen van Sovon laten landelijk sinds de jaren '80 echter geen structurele toename zien. Sinds de eeuwwisseling is zelfs sprake van een significante afname met minder dan 5% per jaar (www.sovon.nl). Dat lijkt niet van toepassing op ons werkgebied, want ook Louis van Oort 'klaagt' over grote aantallen 'tuto's' in een atlasblok bij Geldermalsen.

Het aantal holenduiven is sinds de jaren '80 landelijk ongeveer verviervoudigd (www.sovon.nl). Ook in atlasblok 39-31 zijn aanzienlijk hogere aantallen vastgesteld: van klasse 11-100 naar klasse 101-250 in 2013.

De kolgans is sterk toegenomen sinds de jaren '70.

Kraaiachtigen

De bonte kraai is steeds noordelijker gaan overwinteren. In tegenstelling tot 1978-1983 is de soort in de winter 2012/2013 niet meer in de Betuwe gezien. Wie we wel zagen, is de raaf. Na een introductieproject hebben de raven vaste voet aan de grond gekregen in Nederland, al stabiliseert de stand de laatste tien jaren. Ze worden nu vooral waargenomen in Drenthe, langs de (oostflank van de) Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Eén van die vogels zal wel een uitstapje naar het Culemborgse hebben gemaakt, want de vogel werd gedurende een aantal weken door verschillende NVWC'ers waargenomen. Ook de roek breidde zijn verspreiding in Nederland uit, voornamelijk in westelijke richting (www.sovon.nl). De aantallen namen landelijk echter wel af. In ons atlasblok steeg het aantal roeken van 2-10 naar 11-25 stuks. Dat past binnen het beeld van een westwaartse verschuiving van het broedgebied.

De toegenomen oppervlakte en het ouder wordende bos hebben hun invloed gehad op het voorkomen van de gaai: een stijging van 2-10 naar 11-25 exemplaren.

Broedseizoen 2013: geen leeuwerikgejubel meer, maarganzengegak

Pioniervogels

Deze soorten hebben het vermogen snel in te spelen op veranderingen in het landschap. Neem de bouw van gebouwen met grote grinddaken, zoals bedrijfsgebouwen, zeker wanneer ze in de buurt van groenstroken of grasvelden liggen. De daken van het bedrijventerrein Pavijen bieden o.a. scholekster, visdief en zwarte roodstaart (grondpredatorvrij) broedhabitat. Deze soorten voeren hun jongen. Wanneer de jongen (enigermate) vliegvlug zijn kunnen ze het dak verlaten. De kleine plevier broedde op de kale, opgebrachte grond in de wijk-in-aanbouw Parijsch-Zuid.

Weidevogels

Het aantal scholeksterparen nam toe tussen 1975 (4-10) en 2013 (11-25). Dit

is opmerkelijk, want deze toename gaat tegen de sterk afnemende landelijke trend in (Koffijberg 2013). De scholeksters broeden vooral op maïsland. De grutto daalde in 38 jaren van ca. 116 (sic!) naar 4-10 paren. Tureluur bleef, opmerkelijk genoeg, constant met 4 - 10 paren. 'Kritische' weidevogelsoorten als watersnip (11-25 paren), slobbeend (11-25 paren) en zomertaling (1-3 paren) verdwenen volledig na 1975. Krakeend en kuifeend verschenen en zijn elk nu goed voor 11-25 paren.

De veldleeuwerik, ooit de algemeenste broedvogel van Nederland, was in 1975 goed voor ca. 95 broedparen! Daar bleef niet één paar van over in 2013. Het aantal graspiepers daalde van ca. 55 naar 1-3 paren.

Ganzen

Er broedden in 2013 vijf ganzensoorten in het atlasblok en in 1975 niet één soort. De grauwe gans is als enige van deze vijf soorten met 100% zekerheid als 'wild' te beschouwen. In het atlasblok hebben zich de afgelopen dertien jaren zo'n 51-100 broedparen van deze soort gevestigd. Nijlgans en grote Canadese gans zijn vermoedelijk (nakomelingen van) ontsnapte/vrijgelaten watercollectievogels. Met 26-50 paren zijn beide soorten in flinke aantallen aanwezig. Soepganzen zijn (verwilderde) nakomelingen van 'boerderijganzen', die

hybridiseren met andere ganzensoorten, meest grauwe gans. De aangetroffen kolgansparen (1-3) kunnen afstammen van collectievogels, maar ook 's winters aangeschoten wilde vogels betreffen, die in Nederland zijn gebleven en vervolgens tot broeden zijn overgegaan.

Rietvogels

Het OVB-terrein vormde de afgelopen vier decennia een prachtige moeras in atlasblok 39-31. Het was in 1975 zelfs goed voor de grote karekiet, een zeldzame vogelsoort van oud, overstaand riet. Dat vormde ook geschikt leefgebied voor roerdomp en waterral, die beide in 2013 niet meer werden aangetroffen. De roerdomp is in 2013 wel foeragerend in het atlasblok gezien (mond. med. Kees de Raad), maar er zijn geen waarnemingen van territoriaal gedrag gedaan. De blauwborst wist her en der te profiteren van kleine stukjes riet en ruigte in Parijsch-Zuid, het bedrijventerrein Pavijen en op landgoed Mariënwaerd.

Vogels van kleinschalig cultuurlandschap zoals erven, hoogstamboomgaarden en grienden

Het steenuiltje kwam nooit met grote aantallen in de komkleigebieden voor (Kalden 1976). Het aantal paren daalde van 11-25 naar 4-10. Het aantal grauwe vliegenvangerterritoria bleef opmerkelijk genoeg constant: 4-10. De gekraagde

De turkse tortel komt in groot aantal
voor in het werkgebied.

De gruttostand daalde in 38 jaren van ca. 116 naar 4-10 paren!

roodstaart daalde van 11-25 naar nul paren.

Het aantal matkopparen duikelde van 26-50 naar 4-10. Volgens gegevens van de European Bird Census Council zou de matkoppopulatie tussen 1980-2010 in Europa met 69% verminderd zijn, zelfs met 54% tussen 1990-2010 (www.ebcc.info).

Het aantal spotvogelparen daalde tussen 1975 en 2013 van 11-25 naar 4-10 paren. Het aantal kneuparen daalde van 11-25 naar 1-3. De landelijke trend tussen 2003-2012 van deze soort is echter positief.

Roofovogels

Bij de ruilverkaveling begin jaren '80 zijn veel bomen aangeplant langs de wegen in het buitengebied en op landbouwkundig slechte percelen. Onder meer de buizerd profiteerde van de snelle boom- en bosontwikkeling, vooral in de periode van 1975 tot 1998/2000. Daarna bleef de broedpopulatie constant op 11-25 territoria. De sperwer vestigde zich ook tussen 1975 en 1998/2000 (1-3 paren), maar nam daarna nog licht toe naar 4 - 10 paren. De torenvalk is nog in atlasblok 39-31 aanwezig, maar het aantal broedparen daalde van 4-10 naar 1-3. De vestiging van de bruine kiekendief in het atlasblok is opmerkelijk. De soort zit in de Betuwe aan de oostrand van zijn verspreidingsgebied in Nederland en komt hier sowieso in lage dichtheden voor (van Bruggen et al. 2010).

Bosvogels

Het bomenbestand in het atlasblok werd sinds 1975 omvangrijker en ouder, waardoor veel bosvogelsoorten constant in aantal bleven dan wel toenamen. De grote bonte specht profiteerde (toename van 4-10 naar 11-25 paren), in beperkte mate gevolgd door groene en kleine bonte specht (van nul naar 1-3 paren). Spechten zijn goede wegbereiders voor de vestiging van andere holenbroeders zoals koolmezen en spreuwen, maar

ook van vleermuizen. Spechten hakken immers ieder jaar een nieuwe nestholte uit. De wiewaal handhaafde zich met 4 - 10 paren, vooral in de oude populierenbossen van de zandput Rietveldse weg, nabij de Holderweg en tussen de Zeedijk en de Dwarssteeg. De appelvink vestigt zich de laatste jaren in oude populierenbossen in de regio, zo ook aan de zandput Rietveldse weg. Ook de boomklever heeft zich weten te vestigen op twee locaties. Deze soort heeft zich de afgelopen 40 jaren vanuit de brongebieden Utrechtse Heuvelrug, Veluwe en Achterhoek uitgebreid in zuidelijke én noordelijke richting (Sovon 2002).

3. Voorlopige conclusie

Is de vogelstand er nu op voor- of achteruit gegaan? We kunnen de echte balans natuurlijk pas opmaken als we alle atlasblokken rond Culemborg geteld hebben en de komende jaren aanvullende waarnemingen hebben verzameld. Maar het is te verleidelijk om niet wat voor te beschouwen.

Op grond van de NVWC-waarnemingen en landelijke trends van afgelopen jaren kunnen we nu al wel stellen dat enkele typische wintersoorten zijn verdwenen: frater, ruigpootbuizerd, bonte kraai en goudplevier. Gelukkig mochten we ook nieuwe soorten verwelkomen: grote zilverreiger, groene specht, goudvink en appelvink.

De toename van 78 naar 91+1 broedvogelsoorten voor atlasblok 39-31 tussen 1975 en 2013 is goed nieuws, zou je zeggen. Meer biodiversiteit! In atlasblok 39-31 valt echter een aantal landelijke trends te herkennen die onder één noemer kunnen worden samengevat: de vogelbevolking van (agrarisch) Nederland wordt steeds soortenrijker maar ook uniformer. Door de toenemende verstedelijking (met de bijbehorende vergroening), de toenemende versnippering door urbanisatie en wegenbouw, stikstofdepositie o.a. door het verkeer

en de voortgaande modernisering van de landbouw kregen de soortenrijke broedvogelgemeenschappen van bos en struweel een grote impuls. Tegelijkertijd kwamen de relatief soortenarme vogelgemeenschappen van weidevogels, rietvogels en heidevogels door deze ontwikkelingen onder grote druk te staan. Juist deze vogelgemeenschappen zijn in internationale context bijzonder (Van Turnhout 2011).

Wanneer je aan de hand van de telresultaten zo'n drie tot vier decennia terugblijkt zie je hoezeer de vogelstand van atlasblok 39-31 veranderd is. Deze vogelontwikkelingen landelijk, meetbaar, objectief en onderbouwd over een lange tijdreeks zichtbaar maken is DE kracht van Atlasprojecten. Daar dragen we als Culemborgse vogelaars ons steentje aan bij.

Lezers die graag meer detailinformatie willen lezen verwijzen we graag naar de onlineversies voor broed- respectievelijk wintervogels van dit artikel.

Dankwoord

De inventarisatie van atlasblok 39-31 in het eerste veldjaar werd uitgevoerd door Annette van Berkel, Jurgen Geven, Kees Koopmans, Marcel Kok, Hans Kunstman, Ruud Post en de auteurs. We danken de bewoners van Culemborg en omgeving en andere vogelaars die aanvullende waarnemingen hebben doorgegeven. Margreet de Nie wordt bedankt voor het opduikelen van het originele broedvogelverslag van Chris Kalden, dat mede de aanleiding vormde voor het schrijven van dit artikel. 🐦

Bronvermelding

Boele A., Van Bruggen J., van Dijk A.J., Hustings F., Vergeer J.W., Ballering L. & Plate C.L. 2013. Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
 van Bruggen J., A. van Kleunen, L. van den Bremer, C. Hallmann, H. Sierdsema, R. van der Hut & N. Beemster (2011). Jaar van de Bruine kiekendief 2010. Sovon-Informatierapport 2011/07. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
 Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, O. Klaassen en E. van Winden, Sovon Ganzen en zwanenwerkgroep & L. Soldaat (2013) Watervogels in Nederland 2010/2011. Sovon-rapport 2013/2. Waterdienstrapport 13.01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen
 Kalden C. (1976) Broedvogelinventarisatie Culemborg e.o. 1975. Rapport (16 p.). Natuur- en Vogelwacht Culemborg, Culemborg
 Koffijberg K., R. Foppen & C. van Turnhout (2013) Vogelbalans 2013. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
 Roodbergen M. (2013). Het Jaar van de Patrijs: kennisupdate. Sovon-rapport 2013/12, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
 SOVON (1987). Atlas van de Nederlandse vogels. Arnhem. Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002). Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2002.
 Nederlandse Fauna deel 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey, Nederland, Leiden.
 Teixeira R. (1979). Atlas van de Nederlandse broedvogels. Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten i.s.m. SOVON.
 van Turnhout (2011). Birding for science and conservation. Explaining temporal changes in breeding bird diversity in the Netherlands. Thesis, Radboud University, Nijmegen.
 Voslamber B. (2011) Canadese ganzen in Groningen: de herkomst van ruide vogels
 Grauwe gors 2011-3 p. 128-134

Websites:
www.ebcc.info
www.sovon.nl
www.vogelatlas.nl

Dan de Leesplank

Door Leo van der Kooij

Jaar 2014, aflevering 1,

oktober 2013- januari 2014

Ik geef een selectie van de inhoud van een paar van de binnengekomen tijdschriften.

't Altenatuurtje

In dit nummer lees ik een heel beeldend verslag van een dagtocht naar het Kootwijkerzand om de laatste kleine heivlinders te zoeken.

Als inleiding op dit verslag schrijft de auteur Jaap van Diggelen het volgende: 'Op donderdag 22 augustus jl. ging ik met Ernst-Jan van Haften en Bas Verhoeven naar het Kootwijkerzand, op zoek naar de kleine heivlinder (*Hipparchia statilinus*). Dit onooglijke vlindertje staat op de nominatie om uit ons land te verdwijnen. De vlinderatlas van 2006 vermeldt nog 5 populaties op de Veluwe maar nu, 7 jaren later is de soort alleen nog bekend van het immense stuifzandgebied ten zuiden van Kootwijk. Vroeger zaten ze op heel de Veluwe, in Utrecht en ook in Brabant. Wat is er mis gegaan?'

Dan volgt het zeer lezenswaardig en vlot geschreven verslag (bladzijde 41-47).

Argus

Het 25-jarig jubileum van de bever in Nederland wordt herdacht. Jacques van der Neut, boswachter in de Biesbosch, was erbij toen in 1988 de eerste bevers daar werden uitgezet.

Gezien de ontwikkelingen van de beverstand in en buiten de Biesbosch kan er zeker van succes gesproken worden. Ook de gevreesde schade bleef uit. In vijftienvijftig jaar is er in totaal € 700 aan drie agrariërs uitgekeerd wegens schade aan gewassen door de deze knaagdieren.

De Kruisbek

De 5e en tevens laatste aflevering van de reeks 'Het herkennen van

grote meeuwen' is opgenomen in deze uitgave. Besproken worden de vleugeltekeningen van 1, 2e, en 3e jaars zilvermeeuw, kleine mantelmeeuw, geelpootmeeuw en pontische meeuw. Al met al heerlijk puzzelwerk voor de vogelfanaten (bladzijde 10-15).

De Levende Natuur

Veel soorten moerasvogels zijn echte rietbewoners. Als de brede rietkragen langs meren en rivieren minder vitaal worden, gaan de moerasvogels ook achteruit. Een bekend voorbeeld is de grote karekiet. Deze vogel is strikt gebonden aan brede in het water groeiende rietkragen.

In De Levende Natuur is te lezen wat er gedaan kan worden aan het herstel van rietmoeras in het riviereengebied. In de Rijnstrangen aan de rechteroever van de Rijn onder Zevenaar is Staatsbosbeheer al enige jaren aan de gang om meer en beter riet te krijgen. Wat er gedaan is en wat de resultaten zijn, is te lezen op bladzijde 252-255. Nu er in de Gouberdingervaard zich mooie rietvegetaties ontwikkelen, waar zelfs de roerdomp zich thuis voelt, is het m.i. van belang om de ervaringen opgedaan in de Rijnstrangen ook hier in het beheer op te nemen.

Ravon

Na veel onderzoek zijn wetenschappers erin geslaagd om de oorzaak van de mysterieuze sterfte van vuursalamanders in Zuid-Limburg te vinden. In 2008 werden de eerste dode exemplaren aangetroffen en in 2010 sloeg het noodlot hevig toe. In 2013 werd ontdekt dat een soort schimmel de oorzaak is. Heel nummer 50 van Ravon is gewijd aan de vuursalamanders. Ook wordt ingegaan op de vraag of de populaties in Zuid-Limburg, de enige in Nederland, nog te redden zijn.

Vakblad natuur bos landschap

Ja, die wolf van Luttelgeest! Uiteindelijk bleek het allemaal bedrog te zijn. Maar

toch: de wolf komt eraan! Het decembernummer van dit vlakblad is een themanummer over de wolf.

Zoogdier

Ook Zoogdier schrijft: 'Wolven in Nederland? Ze komen eraan!' Alles over herkenning, voedsel en verspreiding lezen we op bladzijde 8-12.

Sovon

Van Sovon ontvingen wij de Vogelbalans 2013. Het thema is: 'Ganzen'. Al een aantal jaren is de ontwikkeling aan de gang dat er het hele jaar ganzen in Nederland verblijven. De aantallen zijn enorm toegenomen en dat geldt met name voor de overwinterende en de hier broedende ganzen. Inmiddels is er sprake van een ganzenprobleem. Met de gegevens die Sovon verzamelt, kan er gefundeerd een beleid worden opgezet. Helaas is het zogeheten ganzenakkoord door de landbouworganisatie LTO getorpedeerd nog voor het in uitvoering genomen zou worden.

Een tabel op bladzijde 14 geeft de trend weer van de wintervogels en de watervogels. Opvallend is de achteruitgang van bijna alle soorten overwinterende zangvogels, bijvoorbeeld kramsvogels en koperwieken. Een van de oorzaken is misschien dat deze soorten na de opeenvolging van de drie strenge winters 2010/2011, 2011/2012 en 2012/2013 de weg omhoog nog niet gevonden hebben.

Het Vogeljaar

Een van de oudste tijdschriften met vogels als onderwerp is Het Vogeljaar. In 2013 liep de 61ste jaargang. De NVWC, hoewel geen abonnee, ontving het dubbelnummer 4&5 (96 bladzijden dik), geheel gewijd aan de huiswaluw. Trends in de aantallen, trekwegen, parasieten, kunstmatige nesten tot zelfs huiszwaluwen op postzegels zijn onder meer de onderwerpen die in de zeventien artikelen aan de orde komen.

Naturalis Biodiversity Center

Tot slot vraag ik de aandacht voor het mooi vormgegeven jaaroverzicht Natuur 2012 door Naturalis Biodiversity Center, in samenwerking met VOFF (Stichting VeldOnderzoek Flora en Fauna) en het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). Volgens de gepubliceerde gegevens zijn er in 2012 ruim 200 nieuwe soorten planten en dieren in Nederland ontdekt. Zeven soorten waren zelfs helemaal nieuw voor de wetenschap. Met 144 nieuwe soorten nemen de paddenstoelen met ruime voorsprong de eerste plaats in. De uitgave is rijk geïllustreerd met prachtige foto's.

Na de verhuizing zullen de tijdschriften en ander uitgaven in ons nieuwe honk aan de Steenovenslaan ter inzage liggen.

Belevenissen van de jeugdgroep

Door Winny Verdouw

Boerenzwaluwen

Op het terrein van de heer Stol waren we welkom voor een ochtendje boerenzwaluwen met de vogelwerkgroep.

We deden of we zelf zwaluwen waren en maakten met modder en klei onze nestjes. Versterkt door plukken stro, die de zwaluwen in de paardenstal voorziet van dit belangrijke onderdeel om nesten te kunnen bouwen. Jouke Altenburg vertelde er eerst wat over. Sommige zwaluwen zijn tegenwoordig van een piepklein zendertje voorzien. Dat dragen ze mee in een rugzakje achter de vleugels. Het schijnt ze weinig te deren, want in de lente kwamen ze vrolijk teruggevlogen van hun lange, lange trektocht.

Mark Collier toonde de kinderen de mistnetten waarmee vogels gevangen worden voor het ringonderzoek. Ze mochten met een nepvogel in het net mikken.

Tenslotte ging Theo Boudewijn de jonge boerenzwaluwen van een ringetje voorzien. Een secuur werkje om die hele dunne pootjes.

We waren al meer bij de boerenzwaluwen zo voor de grote vakantie. Erg boeiend en uniek blijft het.

Met de boswachter over het Werk aan het Spoor

In september had de jeugdgroep een afspraak met Tineke Harlaar. Zij is boswachter boven de rivier, maar wilde ons het een en ander laten zien op het Werk aan het Spoor. We mochten in de bunkers en deden een vleermuizenspel. Ten slotte gingen we nog de uiterwaard in. Daar zochten we allerlei plantjes met een lekkere geur. Iedereen wilde van elkaar de bijeengeplukte geurcocktails ruiken. Erg verrassend zo verschillend en heerlijk als die waren.

Paddenstoelen

Het was erg droog geweest eind september, begin oktober. Toch kregen we een prachtige collectie paddenstoelen te zien in de Ketelvink. Sonja van Baren heeft de kinderen veel geleerd over deze geheimzinnige zwammen. Allerlei soorten met plaatjes en buisjes of stekels, de wereld van de paddenstoelen is heel gevarieerd. Het is Sonja's grote hobby, en ze weet er boeiend over te vertellen. Op het scherm vertoonde Sonja de mooiste exemplaren. Fijn dat ze, naast het vele werk dat ze voor de Natuur- en Vogelwacht 'De Vijfheerenlanden' verricht, ons nog een mooie ochtend in de Ketelvink bezorgde.

Met de nestkasten- groep op het Werk aan het Spoenl

Ab Haring bood ons een ochtend voor de kinderen aan op het Werk aan het Spoenl.

Dat zou dan gaan over nestkastjes, en we zouden een leuke speurtocht doen.

Het was best wel koud eind november, maar we mochten van de Veldkeuken in de tent zitten die over het terras stond. Daar brandde een heerlijke kachel. Ger Niesen was er ook bij en de mannen van de nestkastenwerkgroep lieten zien dat er wel eens steenmarters in de nestkasten van de steenuilen kropen om eens een lekker uiltje te knappen. Daar hadden de mannen wat opgevonden door een soort portaal in te bouwen achter de ingang van de nestkast. Daar kan een steenuil wel door, maar een marter niet. Daarna gingen we de Armenboomgaard in om een goede nestkastboom uit te zoeken. Die waren er wel te vinden. Tenslotte deden we een hele leuke speurtocht naar nestkastjes rond en in het werk. Dat leek makkelijk, maar was lekker moeilijk. Toen Ab en Marja de formulieren nagekeken hadden, bleek Stach gewonnen te hebben. De prijs? Een nestkastje om zelf in elkaar te zetten.

Natuurwerkdag (2 november)

Met veel enthousiasme staken de kinderen van de Natuur- en Vogelwacht de handen uit de mouwen. Op het land bij de stadsboerderij Caetshage hebben we takken van de wilgjes gesnoeid, en met die takken een hut verder ingevlochten. Ook hebben we een vuurtje gestookt en daarin tamme kastanjes gepoft, en een composthoop met gaas afgezet. We waren trots op de kinderen hoor!

Broedvogels Goilberdingerwaard 2013

door Jouke Altenburg

Ook in 2013 is de broedvogelstand van de Goilberdingerwaard weer onderzocht. De resultaten zijn onder meer van belang in de naderende gesprekken met Geldersch Landschap en Kasteelen over het voorgenomen beheer. Verder biedt de gelijktijdige uitvoering van een gebiedsinventarisatie met zowel de Atlasmethode als de BMP-methode organisator Sovon de gelegenheid om beide teltypen 'te ijken'.

1. Omstandigheden en methodiek

Weer

Vanwege de langdurige winterse omstandigheden kwam het voorjaar 2013 traag op gang. De maand maart was de koudste sinds 1962. Het droge, koude weer hield tot half april aan. De eerste decade van mei kende mooi weer. Vanaf 11 mei volgden twee weken met koel, somber en nat weer. De eerste tien dagen van juni waren droog en zonnig, maar koud. Daarna steeg het kwik snel door aanvoer van tropische lucht en kende Nederland de eerste tropische dagen (www.knmi.nl en www.weeronline.nl).

Beheerwijzigingen 2012 / 2013

In het najaar van 2012 is met zwaar materieel grootschalig meidoornstruweel en wilgenopslag geklepeld. Verder is de jaar rond begrazing met Galloways met ingang van 2013 vervangen door seizoensbegrazing met jongvee. Het jongvee verkende in de eerste weken na inscharing op onstuimige wijze groepsgevijs het terrein.

Het is verboden om de Goilberdingerwaard te betreden met een hond. In 2013 is dit verbod vaak met voeten getreden.

Methodiek

In 2013 zijn alle broedvogelsoorten geïventariseerd (BMP-A). De inventarisatie vond plaats conform de richtlijnen in Van Dijk

& Boele (2011). De tellers waren Ries van Griensven, Berry Lucas en de auteur. De kolonievogeltelling is uitgevoerd door de auteur.

In 2012 is er voor gekozen een selectie aan soorten te inventariseren (BMP-B). Van de overige soorten is toen wel de presentie genoteerd.

Net als in voorgaande jaren zijn in 2013 de landtongen niet betreden om de verstoring van broedende vogels door de inventarisatie te minimaliseren. De armenboomgaard maakt geen onderdeel uit van de BMP-plot.

Vanwege het koude voorjaar is er voor gekozen de eerste inventarisatieronde een week uit te stellen. Er zijn zeven ochtendbezoeken gebracht en één nachtbezoek. Idealiter had tussen 1 en 21 juni ook nog een ochtendbezoek gebracht moeten worden. Dit bleek echter niet haalbaar. Het aantal tellingen voldoet wel aan de norm die Sovon hanteert voor het bepalen van de volledigheid van een BMP-inventarisatie in dit terreintype.

2. Resultaten

De volledige soortenlijst 2013 is opgenomen in Tabel 2. Het aantal territoria per soort is bepaald met de autocluster. Dit is een automatische routine op de Sovon-website die de waarnemingen volgens vaste regels omzet naar territoria. De broedcode is een reeks getallen van 1-15 die de mate van (oplopende) broedzekerheid weergeeft aan de hand van een feitelijke waarneming. Broedcode 2 is bijvoorbeeld een zingende man in geschikt broedbiotoop. Broedcode 14 betreft de waarneming een volwassen vogel in het broedseizoen met voedsel of ontlasting in de snavel. Soorten met een (getal)-aanduiding onder het bezoekennummer zijn direct buiten de plot waargenomen. Dit betreft bijvoorbeeld de zingende grote lijster, die aangetroffen werd in de armenboomgaard.

Kolonietelling visdief

De specifieke kolonietelling op 6 mei en 1 juli 2013 resulteerde in 18 'gemaakte' paren conform de Sovon-richtlijnen (van Dijk & Boele 2011). Het broedsucces was echter laag. Met de telescoop en op digitale camerabeelden zijn maar drie jonge visdieven waargenomen. In 2011 zijn tenminste 8 jongen waargenomen van 10 'gemaakte' paren. Uit 2012 zijn geen broedsuccesgegevens bekend.

Tabel 1: bezoekdagen, bezoektijdstip en bezoektipe

30-mrt	13-apr	25-apr	30-apr	17-mei	1-jun	14-jun	21-jun
6:20	6:45	6:10	7:30	5:45	5:20	23:30	5:20
8:30	9:00	8:10	10:00	8:00	7:15	1:05	7:25
zonop	zonop	zonop	ochtend	ochtend	zonop	nacht	ochtend

Tabel 2: Waarnemingenoverzicht per bezoek - BMP-A inventarisatie 2013

Euring	Soort / bezoek	1	2	3	4	5	6	7	8	Aantal auto- cluster-territoria	Hoogste broed- code
90	Fuut	2		1	3	1	2		1	1	13
1520	Knobbelzwaan	1								0	1
1590	Kolgans		1							0	3
1619	Soepgans	1								1	3
1660	Canadese Gans	6 (1)	11	6	11 (1)	13	5	1		11	13
1670	Brandgans	5	4	4	38	44	54		25	45	13
1700	Nijlgans	1	2	4	4 (2)	4	3 (1)		1	4	7
1730	Bergeend	1		2	3	5	2			3	5
1790	Smient										
1820	Krakeend	1 (1)	1	11	4	4	10			10	3
1840	Wintertaling	23	3	4	3					0	3
1860	Wilde Eend	1	4	14	8 (1)	11	9		8	11	7
1869	Soepeend					1				0	3
1910	Zomertaling			2						0	1
1940	Slobeend	1	10	15	5				1	10	6
2030	Kuifeend	1	3	6	7	11	7 (1)		7	7	3
2600	Bruine Kiekendief						1			0	1
2870	Buizerd						1			0	1
3040	Torenvalk		1							0	1
3940	Fazant		2	1 (2)	3 (1)	2	2 (1)		3	4	2
4240	Waterhoen								18	1	7
4290	Meerkoet	2	4 (1)	5	7 (1)	9	11	1	5	9	13
4500	Scholekster	3	4	4	5	2	8	1	9	4	13
4560	Kluut		3	4	2					2	13
4690	Kleine Plevier								1	0	1
4930	Kievit		3	5	4	2	6		1	4	13
5320	Grutto			1						0	1
5460	Tureluur	1	1	2	2	3	3		1	3	3
5820	Kokmeeuw				1					0	3
6150	Visdief			7	7	6	20	1	12	12	13
6680	Holenduif	1	1		2					1	6
6700	Houtduif					1	2		4	2	6
7240	Koekoek				-1	-1	-1		-1	0	2
7570	Steenuil	1		1	1					1	6
10201	Witte Kwikstaart		4	1	5	2	2		1	4	14
10660	Winterkoning				2 (1)	1	1		2	2	2
10840	Heggenmus		-1		1					1	2
10990	Roodborst				1					1	2
11370	Paapje				1					0	1
11870	Merel	1	3	1	3	3	2			4	7
12000	Zanglijster	1	1							0	2
12020	Grote Lijster	-1								0	2
12500	Bosrietzanger					6	17		12	22	2
12750	Grasmus			14	15 (1)	12	13		12	17	2
12760	Tuinfluitier					2	1			2	2
12770	Zwartkop			-3			2		1	2	2
13110	Tjiftjaf		3 (1)	2	1		3		1	6	2
13120	Fitis		4	3	6	3	5		2	6	14
14620	Pimpelmees			1	1	1				2	2
14640	Koolmees					1	2			2	2
14870	Boomkruiper	1 (1)				1	1			1	6
15490	Ekster	1	1							1	13
15671	Zwarte Kraai		1			1			1	2	13
15980	Ringmus	1	2	1	1		1		1	1	3
16360	Vink		2	1	2	1	1		1	3	2
16530	Putter			0	1 (4)		2		1 (1)	2	3
16600	Kneu			1	3		2			2	3
18770	Rietgors	2	4	2	2 (1)	2			2	4	14

Tabel 3: Aangetroffen aantal territoria voor 3 onderzoeksjaren voor vier soortgroepen

Soort	2000	2012	2013	Rode Lijst
<i>Pioniervogels</i>				
Kleine plevier	6	-	-	
Bergeend	5	1	3	
Kluut	2	1	2	
Visdief	1	16	18	X
<i>Water- en moerasvogels</i>				
Blauwborst		2	-	
Waterhoen	1	p.	1	
Kuifeend	4	2	7	
Knobbelzwaan		1	-	
Fuut	1		1	
Meerkoet	4	p.	9	
Kleine karekiet		1		
Rietgors	3	6	4	
Krakeend	1	1	10	
Wilde eend	3	p.	11	
Nijlgans		2	4	
Grauwe gans		22	7	
Kolgans	2			
Canadese gans		7	11	
Brandgans		70	45	
Soepgans		1	1	
<i>Weide- en ruigtevogels</i>				
Gele kwikstaart	1			X
Tureluur	3	1	3	X
Patrijs	1			X
Scholekster	4	6	4	
Kneu	2	5	3	X
Kievit	6	1	4	
Graspieper	2		1	X
Ringmus	3	p.	1	X
Bosrietzanger		17	22	
Witte kwikstaart		1	4	
Putter	1	3	2	
<i>Struweel- en bosvogels</i>				
Koekoek	1	2	-	X
Tuinfluitier		1	2	
Grasmus	5	16	17	
Koolmees	1	n.g.	2	
Tjiftjaf	1	n.g.	6	
Fitis		10	6	
Zwartkop	1	1	2	
Vink		1	3	
Winterkoning	1	1	2	
Heggenmus	1	2	1	
Ekster	1		1	
Bosuil	1			
Steenuil			1	X
<i>P = present, geen aantal bepaald</i>				
<i>N.G. = niet geteld (BMP-B soortenlijst)</i>				

3. Discussie

Van Turnhout et al. (2007) gebruikten vier soortgroepen om de effecten van natuurontwikkeling in uiterwaarden op broedvogels vast te stellen. In Tabel 3 zijn voor drie inventarisatiejaren de in de Goilberdingerwaard aangetroffen territoria van deze soorten op dezelfde wijze ingedeeld.

Pioniervogels

Er zijn in 2013 twee territoriale klutenparen op de visdiefbunker vastgesteld (onder andere copulaties en kuiltjes draaien). Het ontbreken van waarnemingen in latere fasen van de broedperiode duidt niet op succesvolle broedpogingen.

De bergeenden waren ook weer present met 3 territoriale paren: er zijn geen aanwijzingen dat de paren daadwerkelijk in het terrein succesvol jongen hebben grootgekregen.

Het aantal visdiefparen

is vergelijkbaar met 2012: 16 om 18 'gemaakte' paren. Het waargenomen broedsucces bedroeg 3 jongen op 18 paren. Dit is erg laag en ligt ruim onder de netto-vervangingsfactor van 0,75 jong per paar per jaar (Becker & Ludwigs 2004). De lage reproductie kan veroorzaakt zijn door het koude weer tijdens het eerste deel van het broedseizoen. Visdieven beginnen echter zeer gedifferentieerd aan de eileg, waardoor een grote spreiding in legselstadia optreedt. Een andere oorzaak dan koud voorjaarsweer lijkt dus meer waarschijnlijk.

Door het verwijderen van de zomerrijckbegeleidende meidoorn- en wilgenopslag (klepelactie 2012) ligt de bunker met broedende visdieven namelijk meer in het zicht. De afstand tussen de kolonie en de veel gebruikte wandelroute langs de zomerrijck is ca. 135 meter (meting via Google Earth). Dit is

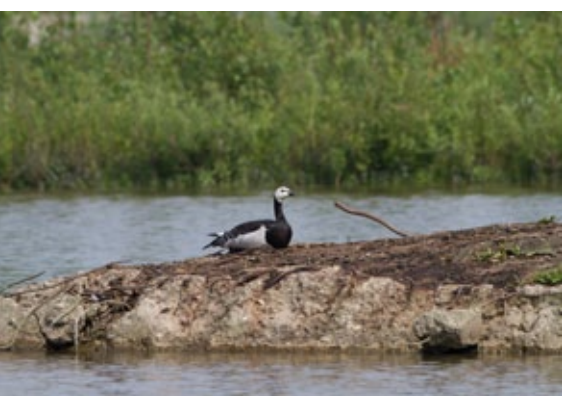
Wilde eend. Het aantal broedende eenden lijkt fors toegenomen in de Goilberdingerwaard.

ruim binnen de bufferzone van 200 – 350 meter, die voor visdiefkolonies wordt geadviseerd (van Krijgsveld et al. 2008). Door de geringe afstand is dus ook verstoring van de kolonie door recreanten en (loslopende) honden een potentiële negatieve oorzakelijke factor voor het lage broedsucces. Door toegenomen onrust kunnen jongen langer door de ouders alleen gelaten worden (wat leidt tot afkoeling en toenemende kans op predatie) dan wel kunnen de ouders minder effectieve tijd aan foerageren besteden.

Water- en moerasvogels

Het grootschalig klepelen van meidoornstruweel en wilgenopslag in het najaar van 2012 heeft geleid tot een andere vegetatiestructuur. Door het ontbreken van de wilgenopslag was er geen geschikt habitat meer beschikbaar voor blauwborst. Ook voor rietgors was een kleinere oppervlakte geschikt habitat beschikbaar; een mogelijke verklaring voor de daling van het aantal broedparen van 6 naar 4. Het aantal broedende eenden en meerkoeten lijkt fors gestegen. Een gekwantificeerde vergelijking tussen 2012 en 2013 is

De brandgans broedt op de groepsschuilplaatsen (bunkers) die eilandjes vormen in de waterpartij.

echter niet mogelijk, omdat van waterhoen, meerkoet en wilde eend in 2012 alleen de presentie is bepaald (BMP-B methodiek). De zomertaling is in 2013 wel waargenomen, maar niet tussen de datumgrenzen die bepalend zijn voor een geldig territorium.

Het aantal daadwerkelijk broedende ganzen is in een moerasgebied met territoriumkartering lastig te bepalen, tenzij een terrein systematisch en intensief wordt afgezocht op nesten. Om verstoring te voorkomen is dat niet gedaan. Daar staat tegenover dat de potentiële broedlocaties met kijker en telescoop goed zijn afgezocht.

De grauwe ganzen broedden in 2012 vooral op de landtongen en in beperkte mate op de groepsschuilplaatsen in de waterpartij. De afgenomen dekking op de landtongen was mogelijk de oorzaak van de forse afname in het aantal broedparen van de grauwe gans: van 22 naar 7.

Het aantal broedparen van de Canadese gans steeg van 7 naar 11. Op vrijwel elke groepsschuilplaats was een broedend paar aanwezig; op twee groepsschuilplaatsen kwamen elk twee paren tot broeden.

Het aantal broedparen van de brandgans daalde sterk: van 70 (2012) naar 45 (2013). Deze klifbroeder van origine broedt alleen op de groepsschuilplaatsen. De opgeschoten struik- en boomlaag op de groepsschuilplaatsen zorgt niet voor minder aantrekkelijk broedhabitat voor de brandgans volgens de bevindingen van van der Jeugd (2012). “Op broedeilanden varieerde de vegetatie van vrijwel afwezig tot zeer dicht struikgewas en wilgenstruweel of -bos. Ook zijn nesten in het riet gevonden, en veelvuldig wordt genesteld in brandnetel. Op eilanden lijkt dus

alle habitat benut te worden.” De sterke daling van het aantal brandgansparen zou veroorzaakt kunnen zijn door toegenomen interspecifieke concurrentie om broedplekken met de sterk territoriale (en grotere) Canadese gans. Deze verdedigen op felle wijze een ruimer nestterritorium dan de semikoloniale brandganzen (eigen observatie).

Het aantal territoria van de nijlgans steeg van 2 naar 4.

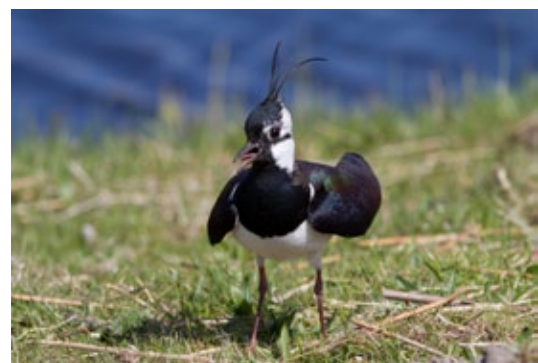
In totaal daalde het aantal ganzenteritoria van 102 (2012) naar 63 (2013).

Weide- en ruigtevogels

De kievit reageerde positief op het verwijderen van de begroeiing: het aantal territoriale paren steeg van één naar vier, voornamelijk op de landtongen. Het aantal scholeksterparen daalde van zes naar vier. Het aantal tureluurparen nam toe van 1 naar 3.

Opvallend was dat de aanwezige kievitparen druk aan het baltsen waren tijdens het 17 mei bezoek. Gezien het koude voorjaarsweer en de daardoor verlate legselstart is het zeer onwaarschijnlijk

Kieviten profiteerden van het verwijderen van begroeiing.

dat hun jongen op deze datum al vliegvlug waren en zij al toe waren aan het tweede legsel. Een mogelijke verklaring voor de balts is dat hun nesten/jongen door het recent ingeschaarde, bij vlagen onstuimig groepsgewijs door het gebied galopperende, jongvee (eigen observatie) zijn vertrappt.

Het aantal bosrietzangers nam toe van 17 naar 22.

De territoriale Canadese gans nam toe in aantal broedparen.

Struweel- en bosvogels

De veranderingen bij deze groep zijn beperkt. Door het verwijderen van de wilgenopslag en een deel van de meidoorns was er minder habitat voor de fitis beschikbaar. Het aantal paren nam af van tien naar zes. Het aantal grasmusterritoria bleef onverminderd hoog met 17 territoria.

De steenuil is drie van de acht BMP-rondes waargenomen. Ook buiten de BMP-bezoeken zijn de vogels met regelmaat gehoord en gezien. Ook in augustus en september 2013 zijn ze eveneens volop gehoord (med. Ries van Griensven). Dit laatste kan duiden op de aanwezigheid van grote jongen, die door de ouders het territorium uit worden gewerkt.

Toegenomen verstoring

De Goilberdingerwaard is verboden voor honden, maar tijdens elke inventarisatie-ronde dan wel separaat bezoek werden één of meer loslopende honden aangehouden. Honden, aangelijnd dan wel loslopend, hebben een groot verstoringseffect op vogels, met name op grondbroedende soorten. Honden lopen vaak buiten paden, en zoeken vogels gericht op om er vervolgens achteraan te jagen (Krijgsveld et al. 2008).

Verder is de betredingsintensiteit van de Goilberdingerwaard toegenomen door de ontwikkeling van Werk aan het Spoel als cultureel-toeristische voorziening met horecafaciliteiten. Tot en met 2011 kwam je in de Goilberdingerwaard betrekkelijk weinig mensen tegen. Dat is sinds de opening van Werk aan het Spoel veranderd. Ofschoon de schaal-grootte van de activiteiten nog beperkt is, trekt Werk aan het Spoel, als onderdeel van de Hollandse Waterlinie, bezoekers uit heel Nederland (en daarbuiten). Door de klepelactie (najaar 2012) waren de honden en recreanten ook nog eens beter zichtbaar voor broedende vogels in 2013 dan in voorgaande jaren.

4. Conclusies

De effecten van de grootschalige klepelactie in het najaar van 2012 zijn terug te zien in de broedvogelpopulatie. Het aantal pioniervogelsoorten steeg van 1 naar 3. Het aandeel weidevogels is wat vergroot, het aandeel struweelvogels is afgenomen.

De toename van loslopende honden, ondanks het hondenverbod, en de toegenomen recreatiedruk hebben in combinatie met de vegetatieverandering geleid tot grotere verstoring. Het is een zorgelijk signaal dat het broedsucces van de visdiefkolonie zo laag was. Een reproductiefactor van 0,16 jong - per paar - per jaar ligt beduidend lager dan de vereiste 0,75. Wanneer dit blijvend is, ontwikkelt de kolonie zich tot een 'sink'-locatie. Gezien de overvloedige foera-

geermogelijkheden in de nabijheid van de kolonie lijkt voedsel geen beperkende factor, in tegenstelling tot locaties elders in Nederland (www.vogelbescherming.nl).

BMP-onderzoek is geen broedsucces-onderzoek. Er zijn wel indicaties dat het broedsucces van o.a. weidevogels (met name Kievit) laag was door vertrapping van nesten en broedsels door het jongvee. In 2014 zal hier tijdens veldbezoeken nader op worden gelet. Gezien de openheid van het terrein kan dit met de telescoop.

5. Aanbevelingen t.b.v. beheerplan Goilberdingerwaard

Op grond van de resultaten van de BMP-inventarisaties uit 2012 en 2013 worden de volgende aanbevelingen voor het nieuwe beheerplan dat het Geldersch Landschap & Kasteelen in de nawinter van 2013/2014 op wil stellen.

a) Sta recreatiegeleidende hoge kruidenvegetatie / enige meidoornopslag toe parallel aan de zuidzijde van de zomerdijk, waardoor betreding van de noordoever van de gegraven waterpartij wordt voorkomen en recreanten minder zichtbaar zijn. Dit zal positieve effecten hebben op het broedsucces van veel vogels, waaronder de visdiefkolonie.

b) Handhaaf het hondenverbod en betredingsverbod van het 'binnenterrein'. Eerdere handhavingsacties van de vorige beheerder zorgden in het verleden voor een forse daling van het aantal overtredingen.

c) Verwijder de wilgenopslag op de voormalige groepsschuilplaatsen, bij voorkeur om de twee jaar. Dit kan het beste tijdens vorstperiodes plaatsvinden. Het bereiken van de locaties is dan immers eenvoudig en er worden geen watervogels verstoord. De NVWC is in principe bereid hier een aandeel in te leveren.

Door het frequent verwijderen van de opslag blijft geschikt broedhabitat aanwezig voor pioniersoorten, die kenmerkend zijn voor het rivier-ecosysteem. De gestuwde Lek zorgt immers zelf voor te weinig dynamiek om dit habitat in stand te houden.

Tenslotte past het verwijderen van deze begroeiing in de uitgangspunten van het project 'Stroomlijn' van Rijkswaterstaat. De groepsschuilplaatsen liggen immers in de stroombaan.

d) Sluit fysiek het informele pad af dat langs de knotwilgen aan de noordzijde van de armenboomgaard loopt. Dit pad nodigt uit tot illegale betreding van het afgesloten terreindeel.

e) Stel voor de armen-boomgaard een beheerregiem van (gefaseerd) maaien met nabeweidings door schapen in. Gefaseerd maaien met nabeweiden

Verwijdering van wilgen en meidoorns zorgde voor een afname van het aantal fitissen.

zorgt voor een structuurrijke en kruidrijke vegetatie, die ruimte biedt aan tal van organismen. Door de aanwezigheid van voldoende korte vegetatie in een heterogene omgeving waarin veel prooidieren voorkomen (muizen!) kan o.a. de steenuil goed foerageren. Ook uit oogpunt van cultuurhistorie is deze beheervorm passend voor een hoogstamboomgaard.

Dankwoord

Theo Boudewijn, Berry Lucas en Margreet de Nie worden bedankt voor hen constructieve commentaar en aanvullingen op een eerdere versie van dit inventarisatieverslag, dat in november 2013 is verzonden aan de terreinbeheerder Geldersch Landschap en Kasteelen.

Bronvermelding

Altenburg J.F. (2012) Broedvogels van de Goilberdingerwaard. Hak-al themanummer 'Uiterwaardenspecial'- jaargang 2012 (4): 10-15 Natuur- en Vogelwacht Culemborg e.o., Culemborg

Becker P.H. & J.-D. Ludwigs (2004). *Sterna hirundo* Common Tern. Bird of the Western Palearctics Update Vol. 6 No. 1 and 2: 91-137. Oxford University Press.

van den Bremer L., R. van Harxen & P. Stroeken (2009). Terreingebruik en voedselkeus van broedende Steenuilen in de Achterhoek. SOVON-Onderzoeksrapport 2009/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

van Dijk A.J. & A. Boele (2011). Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek, 2e druk. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van der Jeugd H.P. (2012) Populatie-dynamische parameters van brandganzen in Nederland. Vogeltrekstation rapport 2012-02. Vogeltrekstation, Wageningen.

Krijgsveld K., R. Smits & J. van der Winden (2008). Verstoringseffecten van vogels, update literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. Rapport 08-173 Bureau Waardenburg, in opdracht van Vogelbescherming Nederland.

van Turnhout C., C.M. van der Weide, G. Kurstjens & R. Leuven (2007). Natuurontwikkeling in de rivieruiterwaarden, hoe reageren broedvogels? De Levende Natuur 108: 52-57.

Lezingen

Voor meer informatie:
Annette van Berkel lezingcoor@nvwc.nl

CONVO Lezing WOENSDAG 16 april 2014

Natuur in de buurt: De Zump

Door Jandirk Buizer, Ruud Post, Kars Veling en Annette van Berkel,

De Zump is van oorsprong een stukje 'onland': natte zeer zware kleigrond in de zuidoosthoek van Culemborg. Daar kon je eigenlijk niets mee dus is er een parkje op aangelegd. Alle typische landschappen van het rivierengebied zijn hier samen gebracht. Dus veel sloten, dijkjes, knotwilgen, weijtjes, grienden en een populierenbosje, elzenbos en nog een 'restbos'. Ook een ijsbaan paste prima in dit natte gebeuren. Het gevolg is een gevarieerd park dat nog steeds uitblinkt in nattigheid. Tegenwoordig wordt het 'gemaaid' door een groepje vaarsen van het ras brandrood rund.

De Zump is erg goed onderzocht: De ijsbaan heeft een karakteristieke plantengroei. Door de vele sloten zitten er uiteraard veel libellen en amfibieën. De dagvlinders worden al geteld vanaf de aanleg van het park. Inmiddels wordt er ook het nodige aan nachtvinders gedaan. Al die insecten en de wisselende landschappen maken het tot een aantrekkelijke plek voor vogels. De broedvogels worden met wat onderbrekingen al haast 20 jaar geteld. Het mag duidelijk zijn dat er wel wat over te vertellen valt.

Ruud, Kars, Jandirk en Annette zullen dan ook enthousiast weergeven wat ze er allemaal beleefden en wat er nog steeds te beleven valt.

Kortom: lekker genieten!

Voor meer informatie: Annette van Berkel lezingcoor@nvwc.nl

Wanneer: **woensdagavond** 16 april 2014

Waar: **gebouw scouting 'Stanislaus'**, Steenovenslaan 20 4101 AM Culemborg

Tijd: **20.00 -22.00 uur** (u bent welkom vanaf 19.30 uur)

Toegang gratis

Gehakkelde aurelia in de Zump (Foto's: Kars Veling)

Snorpitta (illustratie: Joseph Smit)

CONVO Lezing WOENSDAG 21 mei 2014

De zoektocht naar lepelbekstrandloper en pitta's in Azië
Door Arjan Brenkman

Arjan Brenkman, een van onze topvogelaars, neemt ons mee naar Zuidoost Azië. In centraal Thailand is het beslist niet eenvoudig om de zeer zeldzame lepelbekstrandloper te vinden. Arjan is het gelukt! Het gaat hier dan ook niet om excursies van een dag maar om meerdaagse expeditie. Zo was hij met een aantal vrienden vijf dagen onderweg om de superzeldzame prachtige snorpitta (zie foto) te zien te krijgen. Dat dier woont dan ook in de afgelegen Sierra Madre in het noordoosten van Luzon, het hoofdeiland van de Filipijnen.

Het belooft een spannend exotisch verhaal te worden met de mooiste en meest bijzondere vogels.

Voor meer informatie: Annette van Berkel lezingcoor@nvwc.nl

Wanneer: **woensdagavond** 21 mei 2014

Waar: **gebouw scouting 'Stanislaus'**, Steenovenslaan 20 4101 AM Culemborg

Tijd: **20.00 -22.00 uur** (u bent welkom vanaf 19.30 uur)

Toegang gratis

Bestuur

Het bestuur was na een periode van onderbezetting (vier in plaats van het statutair vereiste minimumaantal van vijf leden) op 4 januari 2013 weer op sterkte gekomen met het aantreden van Hans Kunstman, die daarvoor al enige tijd de bestuursvergaderingen ter kennismaking had bijgewoond. Dezelfde route werd in 2013 gevolgd door Ab Haring, die tijdens de jaarvergadering op 5 april als zesde bestuurslid benoemd werd.

Overleg en communicatie

In 2013 werden er naast de Jaarvergadering op 5 april drie extra Algemene Ledenvergaderingen (ALV) gehouden op respectievelijk 4 januari, 17 mei en 15 november. Op 4 januari werd het Huishoudelijk Reglement aangevuld met een artikel 7.3, dat niet-leden maximaal drie maanden mee kunnen doen aan de activiteiten van een werkgroep of de jeugdgroep en daarna contributie verschuldigd zijn. Elders in dit verslag komt aan de orde wat er verder besproken is.

Het bestuur vergaderde in 2013 elf maal. In april werd met Daniël Beuker gesproken over het NVWC Twitteraccount (@NVWCCulemborg), dat door een drietal actieve NVWC'ers wordt bemand. Er werden afspraken gemaakt over de werkwijze. In september werd informeel met de jeugdgroep overlegd, waarbij onder andere de (inmiddels uitgegeven) jeugdgroepfolder besproken werd en de niet altijd soepel lopende samenwerking met werkgroepen aan de orde kwam. In oktober stemde het bestuur in met de opheffing van de werkgroep wintervoeding. Door ontwikkelingen bij de gemeente en de dierenambulance zijn taak en functie van de werkgroep overbodig geworden.

De herhuisvesting van de vereniging was het onderwerp dat het bestuur in 2013 het meest heeft bezig gehouden: de huisvestingscommissie (later verhuiscommissie) werd drie keer door het bestuur voor overleg uitgenodigd. Meer daarover hieronder bij 'Huisvesting'.

E-mail nieuwsbrief Tsjiepl werd elfmaal naar ruim 325 adressen binnen en buiten de NVWC verzonden. De nieuwsbrief blijft onveranderd populair en het aantal abonnees blijft groeien. De 'e-mail alerts' enkele dagen voor een lezing of activiteit herinneren mensen aan 'vergeten' voornemens en bevorderen daarmee het aantal deelnemers.

De activiteiten om tot een vernieuwing van de NVWC-website te komen hebben nog niet tot een resultaat geleid. Dit staat hoog op de bestuursagenda van 2014.

In de aflevering 'Tussen Lek en Linge' van de serie 'Het leven in Culemborg' verscheen een artikel over de NVWC op basis van een interview met Leo van der Kooij en foto's van Kars Veling.

Interne organisatie en processen

De vereenvoudiging van de boekhouding die werd ingezet in 2012, resulteerde het afgelopen jaar ook in een vereenvoudigd Financieel Jaarverslag 2012. Er is toen ook gestart met de automatische incasso van de contributie. Eind 2013 betaalden 204 van de 335 'betalende eenheden' (lid of lid plus huisgenoot-lid) automatisch, dat wil zeggen 61 procent van de betalingen. Dat betekent een aanzienlijke werkbesparing voor de penningmeester. De boekhouding en de ledenadministratie maken nu gebruik van één digitaal systeem.

De NVWC is een ANBI-instelling: een gift aan de NVWC is aftrekbaar van het belastbaar inkomen. Met ingang van 1 januari 2014 is de vereniging daarom verplicht bepaalde informatie op haar website te plaatsen. Dat is inmiddels gebeurd met een tabel op de informatiepagina van nvwc.nl.

Met het oog op de verhuizing is het archief dat in de Ketelvink stond uitgezocht. Documenten, rapporten en inventarisaties van andere organisaties zijn, na raadpleging van de betreffende werkgroepen, elders ondergebracht of weggegooid. De rapporten en inventarisaties van de NVWC gaan naar het Regionaal Archief Rivierland, samen met de relevante overige archiefstukken. Recente stukken worden eerst ingescand. Het digitaal archief van de vereniging omvatte aan het eind van het jaar zo'n 900 documenten.

In 2013 is na raadpleging van de werkgroepen besloten om een aantal tijdschriftabonnementsen op te zeggen en de bibliotheek op te heffen. Met de komst van internet is er nauwelijks belangstelling meer voor. De oude jaargangen van de tijdschriften zijn inmiddels weggedaan, een groot deel van de boeken is begin 2014 op intekening naar diverse

leden gegaan. Hun wordt daarvoor een symbolische financiële bijdrage gevraagd. Als resultaat van deze activiteiten is, op een restant boeken na, de Ketelvink nu geheel van papier ontdaan. Vanaf 2014 zullen we alleen nog de tijdschriften ontvangen die horen bij ons (ongewijzigde) lidmaatschap van natuurorganisaties.

Verenigingsactiviteiten

Aan de drukbezochte Nieuwjaarsbijeenkomst was de eerste van de drie extra Algemene Ledenvergaderingen gekoppeld, die in 2013 in verband met de herhuisvesting gehouden zijn. Meer daarover hieronder bij 'Huisvesting'. Op die eerste bijeenkomst van het jaar werden enkele actieve leden in het zonnetje gezet: de redactie in verband met de prachtige Hak-al uiterwaardenspecial van december 2012 en de leden uit het natuuroverleg die veel tijd gestoken hadden in de voorbereiding van de gesprekken met Geldersch Landschap over de Goilberdinger- en Baarsemwaard.

De jaarlijkse picknick werd dit jaar op 6 september gehouden in EVA-Lanxmeer, voorafgaand aan de Nationale Nachtvindernacht. Op de leden-voordelenavond werd weer een grote variatie aan vakantiefoto's getoond. Op 7 oktober werd het jaarprogramma vlot in elkaar geschoven op basis van de voorbereiding van de werkgroepen met behulp van het tevoren toegezonden en inmiddels beproefde spreadsheet. Het jaarprogramma, en dit keer voor het eerst ook het jaarprogramma van de jeugdgroep, werd via Tsjiepl verspreid en staat op de website.

Huisvesting

Net als in 2012 heeft de huisvestingscommissie in 2013 verder gewerkt aan het identificeren van opties voor herhuisvesting. Op de extra ALV van 4 januari werd besproken dat de opties 'Kinderboerderij De Heuvel' en 'Stadsboerderij Caetshage' niet tijdig een ruimte zouden kunnen bieden. 'Molen Johanna' (inmiddels 'Bolderburen') en de nieuwe optie 'De Gelderland' zouden verder bekeken worden en de kelder van de Salaamander bleef de fallback. Het bestuur kreeg mandaat om met de gemeente een aanvullende overeenkomst te sluiten over het vertrek uit de Ketelvink en een financiële vergoeding (deze overeenkomst is overigens nooit afgesloten). Bij de jaarvergadering op 5 april bleek alleen de kelder van Salaamander nog een reële optie te zijn. Besloten werd de verhuizing daarna toe te gaan voorbereiden en de huisvestingscommissie werd met het oog daarop omgezet in een verhuiscommissie. Het bestuur kreeg echter ook de opdracht om naar de stadswerkplaats in de Dahliastraat te kijken en er kwam daarna ook nog een optie op het landgoed 'De Geeren' bij. Beide opties gingen op de extra ALV van 17 mei als ontoereikend weer van tafel. Nadat we er ons eigenlijk al bij hadden neergelegd dat we naar de kelder van de Salaamander gingen verhuizen, werd het bestuur naar aanleiding van een artikelje in de Culemborgse Courant benaderd door Scouting Sint Stanislaus met het aanbod om in hun clubhuis in te trekken. De knoop werd doorgehakt op de extra ALV van 15 november en inmiddels is op 4 januari 2014 het huurcontract getekend. De huur gaat in per 1 februari en we verhuizen op 22 februari. De verhuiscommissie heeft een verhuisplan opgesteld en met vele helpende handen is begin januari al de zolder van de Ketelvink leeggeruimd en een aantal autoladingen vol naar de milieustraat afgevoerd.

Samenwerking met de gemeente

Natuuroverleg

In 2013 heeft tweemaal overleg met de gemeente plaatsgevonden.

Natuur- en Milieueducatie [subkop]

In het kader van de samenwerkingsovereenkomst Natuur- en Milieueducatie (NME) vertegenwoordigt Ruud Post de NVWC in de projectgroep die de NME-activiteiten op kinderboerderij 'De Heuvel' organiseert. Hoewel de exploitatie van de kinderboerderij

op de langere termijn nog onzeker is, gaan de NME-activiteiten in 2014 gewoon door. De samenwerkingsovereenkomst is stilzwijgend met vier jaar verlengd. Een aantal NVWC-vrijwilligers ondersteunt de jaarlijkse gemeentelijke Natuurfeestdag, waarbij leerlingen van groep 8 van de Culemborgse basisscholen les krijgen over grienden en zelf in de griend wilgen knotten

MilieuAdviesRaad (MAR)

Ondanks een uitgebreide zoektocht is het bestuur er niet in geslaagd een opvolger te vinden voor de NVWC-vertegenwoordiger in de MAR, Jandirk Kievit, wiens zittingsperiode op 1 juli 2012 afliep. Met de gemeente is afgesproken dat de MAR vragen, waarbij behoefte is aan NVWC-input, via het bestuur zal kunnen voorleggen. Overigens is er een statutenwijziging van de MAR op komst, waarbij de verplichte afvaardiging vanuit diverse groeperingen komt te vervallen.

Advisering andere organisaties

Geldersch Landschap

In januari heeft een vervolggesprek met Geldersch Landschap (GL) over de Goilberding- en Baarsewaard plaatsgevonden. Daarover is uitgebreid verslag gedaan in de Hak-al van maart 2012. Sindsdien heeft GL op 24 april een inloopavond op Werk aan het Spoel gehouden, waarbij men de gelegenheid kreeg de aanpassingen aan de uiterwaarden als gevolg van het project Stroomlijn te bekijken en vragen te stellen aan de aanwezige vertegenwoordigers van GL en Rijkswaterstaat. In oktober werd het besluit projectplan Stroomlijn ter inzage gelegd. In het plan bleek rekening gehouden te zijn met de door de NVWC aangegeven bijzondere natuurwaarden, zoals de aanwezigheid van de roerdomp in de Baarsewaard. De NVWC heeft geen bezwaar ingediend, maar wel een aantal aandachtspunten naar voren gebracht. Gesprekken over het beheer van de uiterwaarden zullen naar verwachting in de loop van het voorjaar starten.

Vooruitblik 2014

Met de verhuizing naar het clubhuis van Scouting Sint Stanislaus gaat de NVWC een nieuwe periode in, waarin we ons zullen moeten aanpassen aan een krappere huisvesting, maar waarbij we in de nabijheid van zoveel jongeren mogelijkheden voor nieuwe initiatieven zullen vinden. Het bestuur zal zich inzetten voor het 'eigen maken' van de nieuwe locatie: de lezingen zullen in de grote zaal plaatsvinden, weliswaar op woensdag in plaats van vrijdag, en we zullen samen met de leiding van Sint Stanislaus een kennismakingsbijeenkomst plannen. Verder zal het bestuur zich in 2014 richten op het activeren van de leden en het aantrekken van meer en jongere leden. Daarbij zal communicatie via een nieuwe website en andere moderne middelen essentieel zijn.

Nestkasten- werkgroep

Door Leo van der Kooy

Al met al is het voorliggende verslagjaar een moeilijk jaar geweest. De torenvalken deden het duidelijk minder. Er waren maar twee succesvolle broedparen.

Bij de bosuilen was er maar één paar dat jongen wist groot te brengen. Bovendien broedde dat paar in een kerkuilkast. Het andere broedgeval is al in de eifase opgegeven. In vijf kerkuilkasten werd bewoning door kerkuilen geconstateerd. Er was een kast met drie jongen die voor zover wij weten zijn uitgevlogen, een kast met drie jongen waarvan er twee in de kast gestorven zijn en eentje geringd is uitgevlogen en een kast waarvan we alleen weten dat er jongen uitgevlogen zijn. De eigenaar van deze laatstgenoemde kast staat geen controle door onze nestkastenwerkgroep toe. Wij horen alleen of er uilen zitten en of zij met succes gebroed hebben. In twee gevallen werd de kast voordat er eieren waren door de kerkuil of kerkuilen verlaten.

Bij de steenuilen werden we aangenaam verrast doordat er in een kast die al jarenlang ongebruikt in een kapschuur hing broedende steenuilen werden aangetroffen. Hier werden twee jongen geringd. Er waren net als vorig jaar weer broedgevallen in de twee al meerdere jaren bezette kasten. Helaas mislukte een hiervan. Vermoedelijk is dit nest door een marter leeggeroofd. Mede hierdoor hebben we besloten om alle steenuilkasten marterbestendig te maken, te beginnen bij die kasten waar de steenuilen vaste bewoners zijn. In het najaar is onze timmerploeg druk in de weer geweest om vier nieuwe steenuilkasten te maken. Door een ingenieuze ingang is het voor marters niet mogelijk de nestruimte achterin de kast te bereiken.

Om een voorbeeld te hebben is er een steenuilkast bij Vivara gekocht en vervolgens een aantal keren nagemaakt. In januari 2014 beginnen we met het vervangen van de kasten. Het broedresultaat bij de steenuilen in 2013 is dus twee broedparen met ieder twee jongen, die geringd zijn door onze ringer Theo Boudewijn.

Het bijgevoegde overzicht laat zien hoeveel broedparen van de doelsoorten in onze kasten gebroed hebben. Bovendien is erin opgenomen welke vogelsoorten en andere dieren ook van onze kasten gebruik maken. Zoals ieder jaar profiteren nijlganzen, kauwen, holenduiven, spreeuwen en mezen volop van de door ons geboden nestkasten.

Het bestand aan nestkasten in het verslagjaar is:

18 Torenvalkkasten (-1), 8 bosuilkasten, (+_ 0), 19 steenuilkasten (+ 4), en 18 kerkuilkasten (+ 1).

In de Regulieren zijn door het kappen van de populieren aan de Zwarte kade twee torenvalkkasten uitgevallen. Het plan is om in overleg met de beheerder van het natuurgebied in 2014 deze kasten op een nieuwe plek op te hangen.

De acht vleermuiskasten die we jaarlijks controleren, bleken nog steeds niet bezet.

Momenteel telt de werkgroep 14 actieve leden. Door persoonlijke omstandigheden heeft de coördinator Leo van der Kooy tijdelijk zijn taak neergelegd. Ab Haring en Shenja Kroll hebben zijn taak overgenomen totdat Leo weer in staat is om de taak weer op zich te nemen.

Alle kasten worden enkele keren per jaar gecontroleerd en na het broedseizoen schoongemaakt. De uilenkasten maken we voor het invallen van de winter schoon omdat deze kasten ook in de winter door uilen bezet kunnen worden. De torenvalkkasten worden voor het nieuwe broedseizoen schoongemaakt; omdat die meer open zijn en bovendien in de winter niet gebruikt worden is het beter dit na de winter te doen.

Als er broedgevallen van de doelsoorten geconstateerd worden, gaan we die extra controleren en als de jongen groot genoeg zijn worden ze in de regel door Theo Boudewijn of een andere bevoegde ringer geringd. Theo heeft in 2013 bosuilen en steenuilen geringd.

Omdat er geen ringer beschikbaar was, zijn er geen jonge torenvalken geringd. Kort voordat op het erf van een boer de torenvalken zouden uitvliegen reed de boer met zijn trekker per ongeluk de paal waaraan de kast hing omver. Met kunst en vliegwerk is de kast, die gelukkig weinig beschadigd, was op een stelling geplaatst. De vijf jongen bleken allen ongedeerd en de ouders zijn nog met voeren doorgedaan, zodat alle jongen een week na de ramp' met succes uitgevlogen zijn.

Als we op verzoek van iemand in het buitengebied een nieuwe kast kunnen plaatsen,

gaan we eerst kijken of de plek geschikt is.

Dit jaar hebben we op het landgoed Mariënwaardt twee steenuilkasten en een kerkuil- kast geplaatst. Er is ook nog een oude steenuilkast op een voor ons onbekende plek gemeld. We zijn gaan kijken, maar de kast bleek ongebruikt. In overleg met de eigenaar gaan we in 2014 kijken of het zin heeft deze kast door een nieuwe te vervangen. Voorlopig is deze kast als 19e in ons bestand opgenomen.

Soort	Aantal kasten	Onbewoond	Bewoond door	Succes doelsoort
Torenavalk	20 (2 verloren in 2013)	16	Torenavalk 3 Nijlgans 1	1 * 5 + 1* 6 jong uitgevlogen 1 mislukt in eifase
Bosuil	8 (-1)	1	Bosuil 2 Holenduif 5 Kauw 2	1 broedgeval, dood jong 1 mislukt in eifase Holenduif 1 na mislukt bosuilbroedsel, kauw 1 na holenduiven
Steenuil	19 (+3)	7	Steenuil 3 onbekende mees 4 Spreeuw 3 Holenduif 1 Onbekend 1	Steenuil, 2 broedsels waarvan 1 mislukt in eifase en 1 met 2 jong (geringd)
Kerkuil	18 (+1)	8	Kerkuil 5 Bosuil 1 Holenduif 4 Kauw 1	Kerkuil 5 broedsels, waarvan 3 aantal jongen onbekend, 1 met 3 jongen geringd, 1 met 1 jong levend en 2 dode jong. Bosuil, 1 broedsel met 2 jongen geringd Holenduif, 4 waarvan 1 na verdwenen kerkuil.
Opmerkingen				
De getallen tussen haakjes geven aan hoeveel kasten in het verslagjaar erbij zijn gekomen er af zijn gegaan tov 2012				
De jonge steen- en bosuilen zijn geringd door Theo Boudewijn				
De jonge kerkuilen zijn geringd door Marc van Leeuwen				
Bij een door kerkuilen bewoonde kast geeft de eigenaar geen toestemming voor controle. Er zijn daar wel jongen uitgevlogen maar onbekend gebleven hoeveel.				

Insecten- werkgroep

Door Margreet de Nie

Opmerkelijk

2013 was een uitstekend vlinderjaar, het beste van deze eeuw, maar het kwam pas in juni op gang. Er zijn dit jaar 24 vlindersoorten in ons werkgebied waargenomen, met het icarusblauwtje, de kleine vos en het bruin zandoogje op de plaatsen een, twee en drie van het aantal waargenomen exemplaren. Zeer bijzonder was de waarneming van een keizersmantel in Beusichem en ook het totaal aantal van 37 in het werkgebied geziene oranje luzernevlinders moet zeker genoemd worden.

De gevlekte witsnuitlibel, die in 2012 voor het eerst in ons werkgebied werd gesignaleerd, liet zich weer zien in het Tichelterrein. Bij het gemaal Vretstrooi werd de derde blauwe breedscheenjuffer in de gemeente Culemborg gezien. Deze soort zit al wel volop in de Linge.

De kadeni-stofuil, een nachtvlinder, werd ook voor het eerst in Culemborg waargenomen. Deze vlinder was in 2012 voor het eerst in Opijnen in de Betuwe gezien.

Monitoren vlinders, nachtvlinders en libellen

De vlinderroutes zijn ondanks de late start goed gelopen. In de Zump werden de meeste bonte zandoogjes ooit geteld: 46. De soort zit er pas vijf jaar maar nu zijn ze ook vrijwel constant aanwezig. In de route in de Baarsemwaard zijn zeker zes oranje luzernevlinders geteld. In de Spoordijkroute zitten nog steeds koevinkjes. Ook hier vlogen ongekend veel bonte zandoogjes.

De Regulieren had weer grote aantallen bruine zandogen: 1878! In het Tichelterrein in Buren zijn in augustus nog een paar opvallende vlinderwaarnemingen gedaan: een citroenvlinder, zeven oranje luzernevlinders en een week later nóg eens vijf oranje luzernevlinders.

Ten behoeve van het Nationaal meetnet nachtvlinders van De Vlinderstichting worden op drie adressen in Culemborg regelmatig met een nachtvlinderval nachtvlinders gevangen en geteld (en uiteraard weer losgelaten). Dit levert leuke aantallen en vooral veel soorten op. In elke tuin zijn inmiddels meer dan honderd soorten gezien! Opvallend waren dit jaar de levertlek en de zwarte herfstspinner, soorten die tot nog toe niet gezien waren.

De libellenroutes zijn, mede vanwege het slechte weer in het begin van de zomer, minder frequent gelopen dan de afgelopen jaren. De aantallen getelde libellen bleven laag en ze vlogen vooral veel later dan anders. De routes in de Baarsem- en Goilberdingerwaard zijn nauwelijks meer goed te lopen vanwege dichtgroei en wilgenopslag. In de Zump is de azuurwaterjuffer inmiddels veel talrijker dan de variabele waterjuffer (dat was vijf jaar geleden nog andersom).

De route in het Tichelterrein is, net als in andere jaren tienmaal gelopen. Er zijn 22 libellensoorten op de route gezien. Meest interessante soorten: gevlekte witsnuit, glasnijder, bruine winterjuffer en tengere grasjuffer. De laatstgenoemde is niet nieuw voor het werkgebied, maar was niet eerder in het Tichelterrein gezien.

Inventariseren nachtvlinders

Van april tot en met oktober is er maandelijks genachtvlinderd in EVA-Lanxmeer, het vierde jaar in successie. Er is nog steeds behoorlijk belangstelling voor deze inventarisatie. Interessante vangsten waren de kweekgrasuil en de gevlekte pijluil.

Een nieuwe nachtvlinderval van de insectenwerkgroep is sinds voorjaar 2013 in Tricht en Geldermalsen in gebruik en dit jaar enkele malen gezet. Inmiddels zijn er in totaal zo'n 50 nachtvlinders gevangen.

In de Zump wordt maandelijks gesmeerd om nachtvlinders te lokken. Op smeer komen soorten af die vaak niet op licht komen, zoals bijvoorbeeld het rood weeskind. Het geeft ook een aardig beeld van de activiteit van winteruilen: nachtvlinders die alleen 's winters actief zijn en die je verder niet tegenkomt.

Werkgroepactiviteiten

In het voorjaar hebben werkgroepleden op twee avonden een aantal nachtvlinders, bijvangst van een onderzoek naar kokerjuffers op de Veluwe, op naam gebracht. Dit was

leuk en leerzaam, omdat er veel soorten bijzaten die in de omgeving van Culemborg niet voorkomen.

Een voorgenomen werkgroepexcursie in juli is niet doorgedaan.

Een avondexcursie nachtvlinders (smeer) in de Zump, eind september, werd gecombineerd met een werkgroepentje. Ten slotte werd op 23 oktober een nachtvlinderpuzzelavond gehouden.

Excursies

De insectenwerkgroep zou op 25 mei meedoen aan de 1001-soortendag, maar die werd vanwege het slechte weer afgelast. De vlinder- en libellensafari van 17 augustus trok 20 deelnemers, waaronder een flink aantal nieuwe gezichten. Er werden leuke soorten gezien zoals oranje luzernevlinder, argusvlinder (landelijk zeldzaam inmiddels), distelvlinder, paardenbijter, gewone keizerlibel en kleine roodoogjuffer. De openbare vlinderexcursie naar het natuurgebied De Brand trok zeven enthousiaste deelnemers. Met waarnemingen van de kleine ijsvogelvlinder was het een succesvolle dag.

De Nationale Nachtvlindernacht was dit jaar op 6 september, aansluitend aan de NVWC-picknick. In EVA-Lanxmeer waren dit jaar twee lakens opgesteld en vlinders werden ook met smeer gelokt. Leden van de jeugdgroep hielpen met het opzetten van de lakens en het smeren van de bomen. Met 30 bezoekers was er veel belangstelling. De verwondering was groot over de mooie kleuren en tekening van de als saai bekend staande motten. In totaal werden 58 nachtvlinders verdeeld over 31 soorten gezien. In het Tichelterrein in Buren was ook een laken opgesteld. Hier waren 8 mensen getuige van het bezoek van 32 vlinders verdeeld over 19 soorten.

Net als in voorgaande jaren, waren er in 2013 maar weinig mensen aanwezig op de jaarlijkse Vlindervakantiefoto/diaopnaambrengavond op 11 december. Met een grote variatie aan vlinder-, libellen- en andere insectenfoto's viel er volop te genieten.

Lezingen en publicaties

Er is in het verslagjaar vanuit de insectenwerkgroep bijgedragen aan de lezing 'Natuur in de buurt: De eerste....', waar ook de voorjaarsvlinders en -libellen aan bod kwamen. In de Hak-al van november verschenen twee artikelen van werkgroepleden: '2013: topjaar voor dagvlinders' en 'De leukste nachtvlinders van 2013'. Daarnaast zijn het afgelopen jaar kleinere berichten opgenomen. Het aantal insectenmeldingen op de website was met twaalf stuks dit jaar erg laag.

Welkom

Iedereen die geïnteresseerd is in insecten is van harte welkom bij de werkgroep. Kennis is niet noodzakelijk, interesse en enthousiasme voor insecten wel. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Rob van de Haterd (insectencoer@nvwc.nl) of gewoon een keer meedoen met een activiteit.

Knot-werk- groep

In totaal heeft de werkgroep in het winterseizoen 2012/2013 65 knotwilgen gesnoeid op drie locaties. Hier waren vier knotdagen voor nodig, één dag is er niet gesnoeid in verband met de slechte weersomstandigheden.

Gestart werd er op Fort Werk aan het Spoel. Voorgaand seizoen waren de knotwilgen aan de zuidkant gesnoeid. Met behulp van een flinke groep vrijwilligers was het mogelijk om in een dag de achttien bomen aan de noordkant (Lekzijde) te snoeien. De Veldkeuken verstreekte bovendien erwtensoep waar ook de nestkastenwerkgroep dankbaar gebruik van maakte. Die was bezig op het fort en aangrenzende percelen een aantal nestkasten te plaatsen. Overigens is onze hoop dat vooral de steenuil gebruik gaat maken van de gesnoeide knotwilgen.

Langs de Beusichemse Dijk bij de familie Merckx snoeiden we op een zaterdag vierendertig bomen.

De gemeente Culemborg heeft op een later tijdstip het hout versnipperd op bovenvermelde locaties.

Twee dagen werd er nog gesnoeid op de locatie De Duinen te Beusichem, dertien bomen totaal; redelijk zware bomen op moeilijk begaanbaar terrein. Het resthout wat niet is afgevoerd door de vrijwilligers is verbrand. Hiervoor had de gemeente Buren opnieuw ontheffing verleend.

Of wij in de nabije toekomst nog op De Duinen actief zullen zijn is ongewis. Het perceel is opgeknipt en verkocht aan verschillende nieuwe eigenaren. Niet allemaal zijn zij even meewerkend en een van hen heeft aangegeven het onderhoud zelf op zich te nemen.

Kreeg de NVWC voorheen nog drie euro per geknotte boom als bijdrage in de kosten, helaas heeft

Stichting Geldersch Landschapsbeheer deze subsidie beëindigd.

De werkverdeling van de werkgroep is eenvoudig, Wim Smits is naast de vaste motorzager degene die zorgt voor aanschaf en onderhoud van het materiaal, koffie zetten op de knotdagen en vervoer naar de knotplaats. Harry van de Warenburg verzorgt de communicatie met de eigenaren van de bomen, gemeenten, Gelders Landschapsbeheer, convocaties en dergelijke. En daarnaast zijn er uiteraard de vrijwilligers die hun steentje

bijdragen op de knotdagen zelf door de handen uit de mouwen te steken.

Ook in 2013/2014 zal de werkgroep weer actief zijn op diverse locaties Voor data en plaatsen: zie de Hak-al of de persberichten.

Voor meer informatie kun je terecht bij:

Harry van de Warenburg tel. 0345 - 514358

Wim Smits tel. 0345 - 501671

Onze poging om nieuwe leden te werven heeft een mooie folder opgeleverd. De Tjielp, de Culemborgse Courant en de NVWC-website zorgen toch weer steeds voor nieuwe leden voor de jeugdclub. Met ons vieren (Mienke de Goederen, Marja Schuurman, Gerrit-Jan en ondergetekende) leiden we met veel plezier de kinderen door de natuur rond Culemborg. Gerrit-Jan heeft laten weten met de komende zomervakantie te gaan stoppen. We zullen hem heel erg missen, maar Martine Kriesch heeft zich als begeleider gemeld en we hebben al twee keer met haar samengewerkt. Hartelijk welkom Martine!

Afgelopen jaar zijn we veertien keer bij elkaar gekomen met rond de tien, twaalf kinderen per keer. Vaak hebben we hulp van leden van een van de werkgroepen, die over bepaalde onderwerpen veel weten.

Hieronder een opsomming van de activiteiten die we hebben ondernomen:

12 januari: Mini-ganzentelling in de uiterwaard, met Hans Kunstman en Jurgen Geven.
9 februari: Konijnen en hazen met Annette van Berkel. In de sneeuw!
2 maart: We maakten met de kinderen insectenhôtels in de Ketelvink.
30 maart: Cursus vogelgeluiden herkennen.
20 april: Naar buiten met o.a. vogelgeluiden herkennen en vogels herkennen rond de Ketelvink.
25 mei: 1001 soortendag; met de boswachter naar de doorgezaagde bunker en door de griend in de Molenkampen gewandeld.
1 juni: Waterdiertjes in Parijsch met Rob van de Haterd.
29 juni: Boerenzwaluwen met Jouke Altenburg, Mark Collier en Theo Boudewijn.
6 september: Nachtvinders in de avond met Kars Veling en Annette van Berkel.
21 september: Met boswachter Tineke Harlaar op het Werk aan het Spoel met bunkers en vlermuizen.
12 oktober: Paddenstoelenochtend met Sonja van Baren van de Natuur- en Vogelwacht Vijfheerenlanden.
2 november: Natuurwerkdag op Het Land op Caetshage.
30 november: Nestkastenochtend op Werk aan het Spoel met speurtocht door Ab Haring en Ger Niesen.
14 december: Met de kinderen vogelvoerpoppetjes en vetbollen gemaakt in de Ketelvink.

Jeugd- werkgroep

Website be- heer

Ondanks goede voornemens in voorgaande jaren draait de NVWC-site nog steeds onder het oude HTML-beheerprogramma en de oude vormgeving. De twee webvernieuwers zijn namelijk ook degenen die de Hak-al vormgeven. Net als iedereen kunnen zij hun schaarse vrije tijd maar één keer besteden.

Mede door de communicatie-enquête van begin 2012 is er wel een duidelijk beeld waar we naartoe willen werken. Een website die door meerdere mensen / werkgroepen wordt onderhouden, met nieuwe communicatiefuncties zoals een weblog, forum et cetera. De What'sapp-groep van de vogelwerkgroep toont aan dat er behoefte is aan meer en gerichtere, digitale interactiviteit.

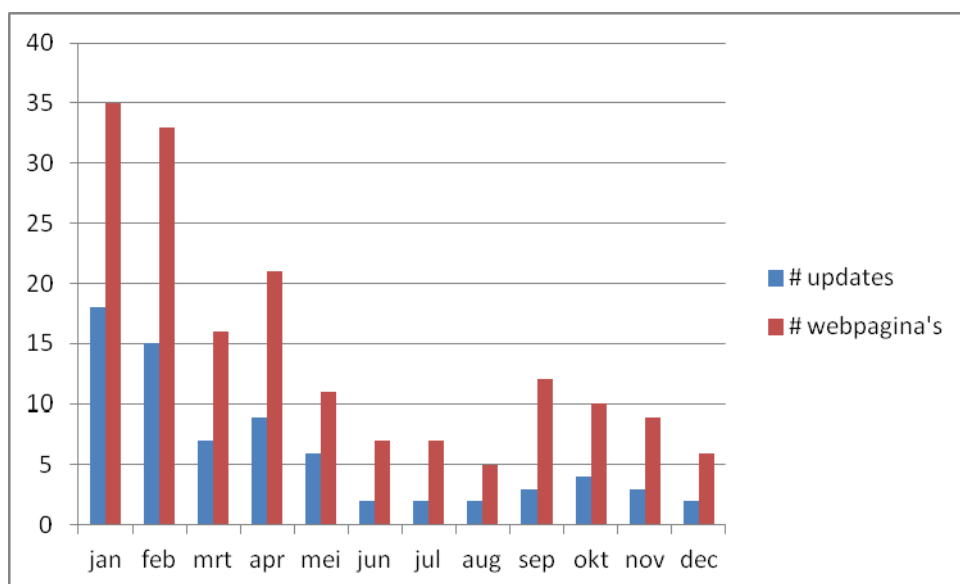
In 2013 werden op 73 dagen updates op de NVWC-site geplaatst. Deze updates waren niet gelijkmatig over het jaar verdeeld. Geheel ongebruikelijk sprongen januari en februari er uit (normaliter zijn dat de maanden april en mei).

In totaal werden 172 updates geplaatst; 48 meer dan in 2012. Dat betrof onder meer 57 aparte pagina's met een nieuwsbericht! De overdracht van de uiterwaarden aan het Geldersch Landschap en het project Stroomlijn genereerden veel actualisaties, naast de waarnemingen van zeldzame soorten planten of dieren. Datzelfde gold voor de diverse gekleurde ganzen en meeuwen. De fotopagina werd 23 keer verversd. De Vogelatlaspagina werd 18 keer van nieuwe informatie voorzien en de trektelpagina werd 6 maal geupdate. De agendapagina werd 10 keer geactualiseerd en uiteraard vonden de 11 edities van E-mailnieuwsbrief 'Tsjiepl' ook een plekje op de website.

Samen met de 'Tsjiepl' biedt de NVWC-website aan belangstellenden het hele jaar door (redelijk) actuele natuurinformatie. Ook buiten de vereniging. Mede naar aanleiding van de NVWC-website kwamen vogelaars in oktober vanuit de regio Arnhem en 't Gooi genieten van de zwermende spreuwen boven de slaapplaats in Beesd.

Hoe actueel en gevarieerd de informatie op de website is, dat bepalen de actieve leden mede zelf. Heb je dus een leuke natuurwaarneming of -beleving, liefst met foto (bij voorkeur maximaal 600 x 400 pixels): stuur hem aan waarnemingen@nvwc.nl. Het streven is om minimaal één update per week te plaatsen, maar soms lukt het om het bericht dezelfde dag te plaatsen.

Grafiek 1: Maandelijkse verdeling van het aantal dagen (N= 73) waarop de NVWC-website in 2013 werd geactualiseerd en het aantal geactualiseerde c.q. nieuwe webpagina's.

Adressen en info

Natuur- en Vogelwacht
Culemborg
Clubhuis "De Steenuil"
Steenovenslaan 20
4101 AM Culemborg

Triodosbank: 78.14.04.312
KvK te Tiel: 40156764
e-mail: post@nvw.nl
website: www.nvw.nl

Bestuur:
Contact opnemen met bestuur
kan door te mailen naar
bestuur@nvw.nl of te bellen.

Vacature (voorzitter)

Margreet de Nie (secretaris)
Landzichtweg 14
4105DP Culemborg
0345-516769

Johan de Kruijff (penningmeester)
Lindeboom 12
4101WH Culemborg
0345-515767

Jurgen Geven
Binnen de Wallen 12
4101DG Culemborg
0345-533756

Gijsje van Ingen
Cary van Bruggenhof 16
4103VJ Culemborg

Hans Kunstman
Gershwinhof 126
4102DL Culemborg
0345-517886

Ab Haring
Tamarastraat 43
4105GG Culemborg
06 51 95 37 55

Redactie Hak-al
redactie@nvw.nl

Opmaak Hak-al
hakalopmaak@nvw.nl

Coördinatoren:
VOGELWERKGROEP
Daniel Beuker
Achterstraat 28
4101 BB Culemborg
06-44974299
vogelcoor@nvw.nl

PLANTENWERKGROEP
Leo van der Kooij
Vliegerweg 3
4101 JK Culemborg
0345 - 51 54 50
plantencoor@nvw.nl

INSECTENWERKGROEP
insectencoor@nvw.nl

KNOTWERKGROEP
Harry van de Warenburg
Grondzeilerweg 9
4105 HJ Culemborg
0345 - 51 43 58
knotcoor@nvw.nl

NESTKASTWERKGROEP
Leo van der Kooij
Vliegerweg 3
4101 JK Culemborg
0345 - 51 54 50

TUIN- EN KLUSWERKGROEP
Frans Waroux
Irene Vorrinkstraat 69
4105 JA Culemborg
0345 - 51 53 93
kluscoor@nvw.nl

JEUGDGROEP
Winy Verdoew
Prijsseweg 113
4106 LE Culemborg
0345-517993
06-40805208
jeugdcoor@nvw.nl

LEZINGEN EN CURSUSSEN
Annette van Berkel
Akkerwinde 9
4102 JJ Culemborg
0345 - 53 16 89
lezingcoor@nvw.nl

Contactgegevens dierenopvang &
dierenoverlast & milieuklachten:

VOGEL- ZOOGDIERENOPVANG
Alle hulpbehoevende "wilde" vogels
kunnen, na overleg, gebracht worden
naar:
(tijdens kantooruren)
Kinderboerderij "de Heuvel"
Jan Kaper
Weithusen 63
4102 NV Culemborg
06 - 46 36 27 12

(na kantooruren)
Ruud Post
Linnaeuslaan 61
4102 LG Culemborg
0345 - 51 09 29

VRAGEN OVER VLEERMUIZEN IN HUIS
Vleermuiswerkgroep Gelderland
Fred van Delft
Th. Zasstraat 6
4105 BN Culemborg
0345 - 51 58 20
vleermuisvragen@nvw.nl

VRAGEN OVER INSECTEN
Annette van Berkel
Akkerwinde 9
4102 JJ Culemborg
0345 - 53 16 89
insectenvragen@nvw.nl

DIERENAMBULANCE VIANEN
Jolande van der Klis
Postbus 390
4130 EJ Vianen
06 - 51 11 12 90
jolandevanderklis@hetnet.nl

MILIEUKLACHTEN EN - MISSTANDEN
Klachten meldlijn gemeente Culemborg
0345 - 47 79 59

(na kantooruren)
via politie
Triosingel 34
4101 XC Culemborg
0900 - 88 44

ALGEMENE INSPECTIEDIENST
AID groendes
030 - 669 26 40 of
030 - 669 26 63

Contactgegevens
diverse regionale natuur-
en milieuorganisaties:

Kinderboerderij "de Heuvel"
Peter Brosky
Weithusen 63
4102 NV Culemborg
0345 - 51 88 09

STEUNPUNT NME
Pauline Hoevenaars
Bezoekadres: 'de Heuvel'
Weithusen 63
4102 NV Culemborg
0345 - 51 97 41 (di. & wo.)
0345 - 47 78 17 (b.g.g.)
p.hoevenaars@culemborg.nl

NME NATUURTOUW
Yme Jan Bosma
yjb2009@live.nl

STICHTING CAETSHAGE
Caetshage 1
4103 NR Culemborg
(tegenover de watertoren)
06-22667529 (Basjan)
website: www.caetshage.org

STICHTING DUURZAAM RIVIERENLAND
Bezoekadres: 'de Zwerfkei'
Doctor Schaepmanstraat 1
4001 CV Tiel
0344 - 63 45 42
www.duurzaamrivierenland.nl

STICHTING WERK AAN 't SPOEL
www.werkaanhetspoel.nl

STICHTING EVA-LANXMEER
Lodewijk van Deyssehof 19
4103 WK Culemborg
034-5568506 of
034-5568507
www.eva-lanxmeer.nl

MILIEUDEFENSIE STEUNPUNT CULEMBORG
Frederik van Eedenlaan 30
4103 WB Culemborg
0345 - 53 30 97
www.culemborg.milieudefensie.nl

MILIEUWERKGROEP BUREN
Goof den Hartog
Kloosterlaan 15
4111 LG Zoelmond
0345 - 50 20 61
Overige clubinformatie:

HET VOGELJAAR
Via de NVWC kun je je abonneren
op het tijdschrift "Het Vogeljaar".
Abonnementskosten zijn €13,00 per jaar
(i.p.v.€13,50) en worden via de NVWC-
contributie verrekend. Aanmelden kan bij
de penningmeester.

VERBANDTAS EN -TROMMEL:
Op excursie? Vergeet dan niet vanuit
de Steenuil de NVWC-rugtas mee te
nemen met EHBO-doozjes, instructies
en belangrijke telefoonnummers. Iets
gebruikt? Meld dit dan bij het bestuur via
bestuur@nvw.nl

MELDEN NATUURWAARNEMINGEN:
via waarnemingen@nvw.nl of
via www.nvw.nl bij waarnemingen,
waarneming.nl

Lidmaatschap en Contributie:
Nieuwe leden, adreswijzigingen en overige
veranderingen in lidmaatschap kunnen
worden doorgegeven via e-mail aan:
ledenadmin@nvw.nl
of het postadres van "De Steenuil" t.a.v.
ledenadministratie.

Lidmaatschap 2012: (hoofd)lid (met
Hak-al) €20,00 per jaar; gezinslid: €10
per jaar. Postlidmaatschap €29,00
per jaar. Opzegging min. één maand
voor het einde van het verenigingsjaar.
Betaling liefst per automatische incasso,
anders na betalingsoproep per e-mail
(indien beschikbaar) of per brief.

AGENDA

05 mei 2014 deadline kopij Hak-al 2

Indien deze Hak-al onbezorgbaar,
graag retour aan:
N.V.W.C.
Steenovenslaan 20
4101 AM Culemborg

April

woensdag 02 Jaarvergadering
zaterdag 05 Vogels in de buurt, excursie
maandag 14 Bestuursvergadering
woensdag 16 Lezing Zump
Controle nestkasten op broedsels

Mei

zaterdag 03 Vogels in de buurt, excursie
maandag 05 Kopijdatum hak-al
vrijdag/zaterdag 09/10 Big Day 2014
zaterdag 10 Jeugdactiviteit: ringslangen
woensdag 14 Lezing Lepelbekstrandloper en pitta's in Azië
maandag 19 bestuursvergadering
vrijdag 23 Avondexcursie Zouweboezem
zaterdag 24 Jeugdactiviteit: we zoeken de wielewaal
zaterdag 24 Insectenexcursie
Controle nestkasten op broedsels

Juni

zaterdag 07 Vogels in de buurt, excursie
zaterdag 14 Jeugdactiviteit: schelpen en fotograferen
maandag 16 Bestuursvergadering
zaterdag 21 Plantenexcursie

Juli

vrijdag 04 Nationale Nachtvlieder Nacht
zaterdag 05 Vogels in de buurt, excursie
zaterdag 05 Jeugdactiviteit: bloemen, bloeiwijze in Steenwaard